

КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГЕОГРАФІЇ, ТУРИЗМУ ТА ІСТОРІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ
МУЗЕЙ ІСТОРІЇ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

VIII Історико-краєзнавчі читання

КРИВОРІЗЖЯ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ...

14 квітня 2022 року

ТОМ I

Кривий Ріг — 2022

УДК 908(477.63)(082)

К 82

КРИВОРІЖЖЯ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ...: матеріали VIII Історико-краєзнавчих читань. Том 1 / ред.кол.: Н. Печеніна (голова), В. Фінічева (упорядник), А. Дробот, В. Яшин. Кривий Ріг, 2022. 69 с.

ЗАСНОВНИК ТА ВИДАВЕЦЬ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ КРИВОРІЗЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Редакційна колегія:

Печеніна Н. А. – кандидат історичних наук, доцент,

завідувачка кафедри історії КДПУ;

Яшин В.О. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії КДПУ;

Дробот А.О.– заступник директора з наукової роботи КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР, старший викладач кафедри історії КДПУ;

Фінічева В.А. – співробітниця музею історії навчального закладу (КДПУ).

До збірника увійшли матеріали доповідей учасників VIII-х Історико-краєзнавчих читань «Криворіжжя: погляд у минуле...», а також заявлені до участі у роботі секційних засідань розвідки, що презентують різні аспекти та хронологічні проміжки історичного минулого Криворіжжя.

Для широкого кола читачів, які мають інтерес до історії Криворіжжя.

©Автори статей, 2022

ЗМІСТ:

Стеблина І.О. СВІТ ДИТИНСТВА ДОБИ БРОНЗИ НА КРИВОРІЖЖІ (за матеріалами поховань ямної культури)	4
Панафідін І.О. ПЕЧЕНІГИ НА КРИВОРІЖЖІ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	12
Дояр Л.В. КРИВОРІЖЖЯ НА РЕГІОНАЛЬНИХ МАПАХ 1920-х рр.	17
Мельник О. О. КУЛЬТУРА КРИВОРІЖЖЯ В ЛЕЩАТАХ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ (1920-1925 рр.)	23
Дутка А.В. СПОГАДИ ЖИТЕЛІВ смт. СОФІЇВКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЇ РІДНОГО КРАЮ	31
Дробот А. О. РУДОВАНТАЖНА СТАНЦІЯ МУДРЬОНА: ВІДПОВІДІ НА НОВІ ВИКЛИКИ ЧАСУ НА МЕЖІ 1950-1960-Х РР.	34
Фінічева В.А. КРИВОРІЖЖЯ ТА КРИВОРІЗЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ГЛАЗОВОГО (до 100-річчя від дня народження)	44
Ярошевич А. О. АВТОПОРТРЕТ У РЕАЛІСТИЧНИХ І МОНУМЕНТАЛЬНО- ДЕКОРАТИВНИХ РОБОТАХ ГРИГОРІЯ СИНИЦІ	51
Нікитенко М. П. З ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОТИЕПІДЕМІЧНИХ ЗАХОДІВ У КРИВОМУ РОЗІ (НА ПРИКЛАДІ БОРОТЬБИ З ВІРУСОМ «ЙОГАННЕСБУРГ» ВЗИМКУ 1995-1996 РР.)	59
Лаба Я.М. ПРО ДЕЯКІ З НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ГО «ЛИЦАРСЬКИЙ ОРДЕН ПРАВОСЛАВНИХ КОЗАКІВ імені ІВАНА СІРКА»	66

СВІТ ДИТИНСТВА ДОБИ БРОНЗИ НА КРИВОРІЖЖІ (за матеріалами поховань ямної культури)

Історія вивчення пам'яток ямної культури (далі ЯК) на Криворіжжі є достатньо довгою. Три поховання зі скорченими і пофарбованими кістяками досліджені В. Гошкевичем у Царевій Могилі (1907-1908) [5; 7, с. 220-222]. У 1960-х роках археолог Л. Крилова в 21 кургані розкопала 120 поховань ЯК [4, с. 18-31; 7, с. 393-472]. У 1971-2017 рр. археологи Криворізького історико-краєзнавчого музею в 57 курганах дослідили 203 захоронення ЯК. Експедиція Дніпропетровського національного університету в 1988, 1999 роках виявила у нашому краї 58 поховань ЯК у дев'яти курганах [11, с. 36-53]. Стосовно хронології А. Ніколова вважає, «що для пам'яток ЯК Правобережжя Дніпра (верхів'я Інгула та Інгульця) і для прилеглих до нього лісостепових територій можна посунути нижню дату до 3000 ВС. Щодо верхньої межі – то вона, як і раніше, чітко не окреслюється» [9, с. 29].

На сьогодні у 81 кургані досліджено 361 поховання ЯК. У 41 насипу (50,6 %) містились 73 дитячі (в т. ч. 9 (12,3 %) – з дорослими) захоронення ЯК, що є об'єктом дослідження в даній статті, мета якої – виявлення певних особливостей світу дитинства доби бронзи, втілених у поховальному обряді.

Розгляду 74 дитячих захоронень ЯК зі степового правобережжя Дніпра та Надпоріжжя, що відображають деякі сторони процесу соціалізації, присвячена стаття І. Ковальової «Мир детства ямных племен Приднепровья» [1, с. 37-47]. Згадка про виявлення кераміки в могилах ЯК («кераміка найдена в 20 погребениях, из которых половина находилась в детских погребениях (в 11 из 15 зафиксированных)» є в книзі О. Мельника «Кто мы?..» [6, с. 27]. У монографії «Курганы

энеолита-бронзи в Криворожском течении Ингульця» описані та проілюстровані всі дитячі захоронення ЯК, виявлені біля м. Інгулець і в Широківському районі, і вказана їх відносна хронологія [3]. У книзі І. Шевченка «Історія археологічних досліджень на Криворіжжі» щодо могил «ямників» зазначено: «розмір поховальних камер пов'язаний з віком померлого, та коливається від 0,7 м (поховання малюка) до 3,5 м (парне поховання)» [12, с. 62]. Значна увага таким захороненням приділена в усіх розділах монографії О. Мельника та І. Стеблини «Ямна культура середньої течії Інгульця», де наведені дані про могильні споруди, обрядові групи, інвентар тощо [8]. Але спеціальних робіт про дитячі захоронення ЯК на Криворіжжі на сьогоднішній день поки нема, тому тема є актуальною.

Через відсутність, або недостатню точність, у звітах статево-вікових визначень ми «скелет дитини 1,5-2 роки», «скелет підлітка 10-12 років» і тому подібне приймаємо як дитячий.

Могили малолітніх «ямників» знаходяться в усіх секторах насипів, але переважно – в західній частині: тут їх зафіксовано 40, а в східній – 24. Три поховання в звітах Л. Крилової позначені «на північ від центру», чотири – «на південь від центру», а розташування ще чотирьох у двох курганах не вказано.

Вхідні ями прямокутної форми. Їх розміри коливаються від 1,58x1,24 м до 3,0x2,8 м. Камери прямокутної в плані форми, для одиночних поховань – від 0,80x0,50 м до 1,80x1,07 м, що значно менше камер для дорослих. Розміри, вірогідно, залежали від віку/зросту дітей (далі – Д) та кількості їх і дорослих (далі – Д) в одній могилі.

Стінки ям вертикальні, іноді скошені до дна. На багатьох зафіксовані сліди знарядь з шириною робочої частини 2,0-2,5 см. У п. 3 к. 7812 на стінках зафіксовано 34 спеціально заглиблених вертикальних рисок, що наводить на думку про те, що це – імітація колиски [10, с. 102-104]. Схожі

канавки на стінках знайдені в Златоустівка 1/3. Цікаву конструкцію (короб) з жердин і лозин, визначену як рештки плетеної колиски, знайдено в п. 5 к. 6 біля с. Новоолександрівка в 22 км від м. Дніпра [1, с. 40-41].

Дно могил зазвичай сплющене. У Златоустівка 1/10 виявлені 9 ямок діаметром 5-6 см, глибиною 6-7 см, можливо, для підпірок, що утримували навіс. Перекриттям слугували жердини (6 могил); гранітні, сланцеві, вапнякові та з залізного кварциту брили і стели (23 випадки), в тому числі антропоморфна, розмірами 1,59x0,55x0,19 м (Новокриворізький ГЗК 2/9 (далі – НКГЗК).

Лише над двома померлими дітьми зробили первинні насипи: Близнюки 6/1 і НКГЗК 2/7. Розміри камер відповідно 1,60x0,65 м і 1,52x0,97 м. Останнє було перекрито трьома плитами і уламками граніту та аркозу, а лобна частина черепа пофарбована червоною вохрою. Це – дуже незначна кількість основних дитячих захоронень, у порівнянні, наприклад, з Передстепом, де «на відміну від інших районів ямної культурно-історичної області, спостерігаються досить часті випадки збудування насипів над основними індивідуальними дитячими похованнями» [5, с. 17].

Індивідуальних (д) захоронень – 59 (80,8 %). Колективних – 14 (19,2 %), а саме: (2д) – 4, (3д) – 1; (д, д) – 7, (2д, д) – 1; (д, 2д) – 1. По одній могилі знайдено в 23 курганах, по дві – в восьми, по три – у восьми, по п'ять – у двох (курган «Войково», с. Златоустівка к. 1). Орієнтація кістяків визначена в 49 випадках: на Пн – 3, ПнС – 9, С – 6, ПдС – 4, Пд – 2, ПдЗ – 8, З – 4, ПнЗ – 13.

У похованнях з дорослими зафіксовано таке розміщення скелетів: д справа від Д – 4 випадки; д зліва від Д – 2; д біля ніг Д – 1; д між двома Д – 1; одна д справа від Д, друга д – в західному куті ями – 1. Зважаючи на взаємне розташування померлих і розміри дитячих кістяків, можна припустити, що в п'яти могилах були захоронення матерів з немовлятами.

Виявлено 25 захоронень, у яких зафіксовані лише «тлін підстилки», «плями вохри на дні», «вохра на кістках». Комбінації інвентарю представлені в таблиці, де кургани розташовані з півночі на південь Криворіжжя.

Інвентар з індивідуальних дитячих поховань ЯК		
1	Лук'янівка/11	Ратиці кози/вівці
2	Веселі Терни 1/7	Ліпна посудина (далі ЛП)
3	Першотравневий ГЗК 1/21	ЛП
4	Близнюки 6/1 (осн.)	Відщеп кременю в заповненні могили
5	Близнюки 8/1	Вохрянйй «хлібець», 4 куски вохри
6	Близнюки 10/1	Формована вохра, 6 ратиць кози/вівці
7	Близнюки 10/2	ЛП, 2 куски вохри, уламки трубчастих кісток тварин
8	Близнюки 10/12	ЛП
9	Курган 7812/3	ЛП, астрагал
10	Орджонікідзе 1/8	ЛП, формована вохра
11	Орджонікідзе 2/5	Кістяна платівка, череп коня, стулка перлівниці
12	Орджонікідзе 4/12	Кусок вохри
13	Орджонікідзе 4/29	ЛП, 6 бронзових платівок
14	Камова могила 1/1	Намисто з 10 іклів хижаків
15	Рибасово II 2/1	ЛП
16	Рибасово II 2/2	Кусок необробленого граніту
17	Рибасово II 3/1	ЛП, кусок вохри
18	Рибасово II 3/2	Формована вохра (циліндр)
19	Новолозуватка 1/13	ЛП, вохрянйй «хлібець», кістяні пронизки,

		крем'яний відщеп, фрагмент стулки річкової мушлі
20	Зелений Гай 1/9	Вохрянний «хлібець»
21	Новоукраїнка 1/1	Кільце бронзове
22	Східний 4/7	ЛП, астрагал, кусок вохри
23	Царева Могила/13	ЛП, шило бронзове
24	Царева Могила/20	ЛП, кусок вохри
25	НКГЗК 2/9	ЛП, формована вохра, кусок вохри
26	Златоустівка 1/3	ЛП
27	Златоустівка 1/7	5 підвісок з іклів хижака
28	Златоустівка 1/10	Формована вохра
29	Златоустівка 2/3	ЛП, камінь перед черепом
30	Південний ГЗК г. 2 к. 4 п. 12	ЛП, 4 ікла
31	Курган Войково/16	ЛП
32	Войково 1/13	ЛП, крем'яний наконечник дротика
33	Войково 2/7	ЛП, 2 срібні підвіски, щелепа кабана, зуб хижака
34	Широке 3/3	4 ікла, 2 пронизки
35	Розівка 1/3	ЛП
36	Зелений Гай (1999 р.) 4/11	Срібне кільце, срібна серга
37	Гостра Могила/5	ЛП
38	Гостра Могила 6/6	ЛП
Інвентар з колективних поховань (2д)		
39	Новолозуватка 1/26	ЛП, вохрянний «хлібець»
40	Златоустівка 1/6	ЛП, ЛП
41	Широке 3/8	ЛП, ЛП, 4 ікла, 4 кістяні намистини, 4 ікла хижака

Інвентар з колективних поховань (Д, Д)		
42	Лук'янівка/18	ЛП, віз
43	Харіна Могила/2	Намисто з 15 іклів
44	Родіонівка 7/5	2 ратиці
45	Царева Могила/18	Намистина з кістки
46	Гейківська II 1/4	Стулка перлівниці, намисто з іклів хижака і кісток тварин
47	Долгінцево/10	ЛП, кусок вохри
Інвентар з колективного поховання (2Д, Д)		
48	Південний ГЗК г. 2, к. 4 п. 1	ЛП

Горщики розташовувались біля голови дитини (15 випадків), біля руки (1), біля ніг (5). Переважають посудини з округлим дном, з невисокою прямою шийкою. Серед них – 4 амфорки з 2-6 наліпками. Орнаментованих – 6 екземплярів; орнамент складається з відбитків мотузки на шийці і трикутників вершиною вниз у верхній частині горщиків. Горщиків з плоским дном – шість. На двох амфорках й на одному горщику є наліпки-ручки з наскрізними отворами. Спеціальних посудин (ріжок-соска) для вигодування немовлят нема [2, с. 43-44]. Привертає увагу значна кількість/«популярність» намист з іклів хижаків і кісток тварин (10), ратиць кози/вівці (3 випадки), формованої вохри («хлібців») і кусків її.

Мають місце поховання з особливим обрядом: 1) Два захоронення підлітків у скринях (к. Войково/1 і Рахманівка 4/9), зроблених з добре підігнаних вапнякових плит, на яких вохрою нанесено складні орнаменти з трикутників, кутів, перехрещених ліній, крапок. Ці ящики зберігаються в Криворізькому історико-краєзнавчому і Дніпропетровському історичному музеях і завжди привертають увагу дослідників і відвідувачів; 2) Парне поховання дорослого з дитиною (Лук'янівка/18), на уступах якого на плитах лежали 4 дерев'яних колеса.

Наявна невелика кількість досліджуваних поховань дає можливість зробити тільки попередні висновки.

Кургани з дитячими захороненнями ЯК розміщені рівномірно по всій території Криворіжжя. Спеціальних місць/могильників для них поки що не виявлено, але незначне число їхніх підкурганних захоронень, у порівнянні з дорослими, а також 2 дитячі могили епохи пізньої бронзи в ґрунтових ямах у межах виїмки біля кургану Лук'янівка дають можливість припустити, що в курганах ховали лише «обраних» дітей, а «простих» – в інших місцях.

Найбільш «дитячим» виявився курган Войково – 8 поховань, з них три індивідуальних, одне – в кам'яній скрині, одне – з трьома кістяками; крім того, тут було також три дитячі могили інгульської катакомбної культури.

У більшості могил (64,4 %) є речі; переважаючий тип інвентарю – ліпні посудини. Знаряддя праці відсутні. Набір предметів небагатий, але їх комплекси є неповторними.

У поховальному обряді та інвентарі практично не відображено статевовікова приналежність дитячих поховань. Захоронення дітей у кам'яних орнаментованих ящиках, з виробами зі срібла («серги», кільця), з вохряними «хлібцями», з астрагалами (для ворожіння?) можуть бути індикатором їх належності до жерців.

ЛІТЕРАТУРА та ДЖЕРЕЛА:

1. Ковалева И. Мир детства ямных племен Приднепровья. *Проблемы археологии Поднепровья*. Днепропетровск: ДДУ, 1998. С. 37-47.
2. Ковалева И. Социальная и духовная культура племен бронзового века (по материалам Левобережной Украины). Днепропетровск, 1989. 89 с.
3. Ковалева И., Марина З., Ромашко В. и др. Кургани энеолита-бронзы в Криворожском течении Ингульца. Днепропетровськ: Видавництво Дніпропетровського університету, 2003. 132 с.

4. Крилова Л. Археологічні розкопки стародавніх курганів на Криворіжжі в 1964-1966 рр. *Наш край*. Дніпропетровськ: Промінь, 1971. С. 18-31.
5. Мельник А. Отчет КИКМ о раскопках в 1985 году. Криворізький історико-краєзнавчий музей. КДФ-11584.
6. Мельник А. Кто мы?.. Кривой Рог: Видавничий дім, 2003. 116 с.
7. Мельник О., Стеблина І. Кургани Криворіжжя. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2012. 474 с.
8. Мельник О., Стеблина І. Ямна культура середньої течії Інгульця. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2013. 100 с.
9. Ніколова А. Абсолютна хронологія ямної культури Північного Надчорномор'я в світлі дендродат. *Археологія*. 2012. № 4. С. 14-31.
10. Отрощенко В., Мельник О., Стеблина І. Звіт про археологічні дослідження курганів 7812 і 7812-1 в м. Кривий Ріг Дніпропетровської області в 2017 році. Криворізький історико-краєзнавчий музей. КДФ-22222. С. 31-32, 110-116.
11. Ромашко В., Шалобудов В., Андросов А. Отчет о научно-исследовательской работе по теме «Археологические исследования в зоне строительства орошения сточными водами г. Днепродзержинска в с/х «Жовтнева революція», в зоне орошения с/х «Коминтерн» Криворожского района, реконструкции оросительной сети широковской птицефабрики, реконструкции оросительной сети с/х «Дзержинец» Днепропетровского района и колхоза «Коммунист» Царичанского района в 1988 г. НА ИА НАН України. Ф. 1988/68. С. 36-53.
12. Шевченко І. Історія археологічних досліджень на Криворіжжі. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. 140 с.

ПЕЧЕНІГИ НА КРИВОРІЖЖІ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Регіон Криворіжжя ще з давніх часів був транзитним центром «Великого переселення народів», що викликає зацікавленість науковців до нього крізь призму осмислення проблеми кочових народів, зокрема: печенігів, половців, монголо-татар та інших. Чому майже всі кочівники, ще починаючи з кіммерійців, скіфів, сарматів, йшли через Криворіжжя і кочували серед його просторів? Що приваблювало кочові народи в цьому регіоні? Відповідь може дати реконструкція історії степового етносу на основі осмислення результатів археологічних розкопок та дослідницької історичної літератури з цієї проблеми: лісостеп з рослинами, поклади залізної руди високої якості, які було видно на поверхні, що суттєво полегшувало її видобуток, або просто випадок?

Метою нашого дослідження є на основі наявних історіографічних джерел обґрунтувати тезу, що територія Криворіжжя входила до ареалу кочів'я печенігів.

Першим, хто локалізував печенігів в районі межиріччя Інгульця та Саксагані (тобто районі Криворіжжя), був візантійський імператор Костянтин Багрянородний (905-959), який у своєму трактаті «Про управління імперією» зазначав, що серед 8-ми фем (печенізьких родів), які поділили ареал кочування по річці Дніпро, одне з племен під назвою

«Йавдієртим»: «сусідить з підвладної країні Русії місцевостями, з ультинами, дервленінами, лензанінами та іншими слов'янами» [1, с. 157]. Радянські історики Т. Калініна і Б. Флоря у коментарях до академічного перекладу твору Костянтина Багрянородного дають цікавий переклад з тюркської мови – «Плем'я Іртим (у розширеному варіанті – Йавдиєртим) відповідає тюркському Йабди Ердим – "те, що відрізняється заслугами"» [1, с. 389].

Розташування печенізького роду Йавдієртим поряд з ареалами проживання слов'янських племен та локалізація по річці Дніпро дозволили радянським та вітчизняним вченим за допомогою археологічних знахідок простежити більш чіткіше районування печенігів, зокрема ототожнити цю фему з районом Криворіжжя.

Проаналізувавши комплекс різних джерел: давньоруські літописи, арабські, візантійські та західноєвропейські хроніки, український історик П. Голубовський у науковій монографії «Печенеги, торки и половцы. История южнорусских степей IX – XIII вв.», вказує, що впродовж кількох століть печеніги кочували між річками Інгул, Буг та Дніпро. У цьому умовному трикутнику, що утворюють вказані ріки, до приходу печенігів знаходились поселення слов'янських племен: уличів та тиверців [2, с. 37]. Отже, і район Криворіжжя (як басейн річок Саксагань та Інгулець) входив до території проживання цих слов'янських племен і ареалу кочів'я печенігів. Цікавим моментом є те, що перед їх вторгненням, в районі Буга, Дніпра, Інгула, тут кочувала орда угрів [2, с. 67].

Підтримує цю думку радянська дослідниця С. Плетньова (1926-2008) у своїй монографії «Половцы», стверджуючи, що печеніги кочували західніше течії річки Інгулець, тобто на «старій» території Ателькузи (ареал кочів'я угрів), а з другої половини XI ст. вони були повністю витіснені половцями – ордою «Бурчевичів» або «Бурдж-огли» [6, с. 70].

Також локалізують печенігів у районі Інгульця українські історики А. Добролюбський та І. Смирнов, які стверджують, що «Західніше Інгульця, де кам'яних статуй нема, не було і постійних половецьких веж. Тут, тобто на «старій» території Ателькузи, кочували з другої половини XI ст. повністю витіснені сюди печеніги та гузи-торки» [3, с. 49-50].

З локалізацією орди Йавдіертим у Костянтина Багрянородного погоджується і радянський історик Б. Рибаків, який локалізує цю печенізьку фему як «Явді-Іртим»: тобто територію, що охоплює ареал із заходу середньою течією Південного Бугу, а зі сходу – Дніпровською Лукою, а якщо брати ще більш загальніше, то територією між Дністром, Дніпром та "Золотим берегом" Чорного моря» [7, с. 8-9]. Цікавим моментом є те, що, на думку Б. Рибаків, печеніги витіснили на північ слов'янське плем'я уличів, що проживало на цих територіях з VIII ст. н.е. [7, с. 17].

Щодо розташування археологічних пам'яток на території Криворіжжя, які ототожнюються з печенігами, то, наприклад, український історик Д. Іванов зазначає, що кургани Бузько-Дніпровського межиріччя, до ареалу яких він включає і Кривий Ріг, свідчать про приналежність до племен феми

Йавдіертим, що сусідствовала зі слов'янськими племенами деревлян та уличів [4, с. 91].

Загальна кількість поховань кочовиків у Дніпропетровській області теж свідчить про кочів'я печенігів. Так, українська історикиня А.С. Струкуленко вказує на те, що тільки Новобудовна експедиція Дніпропетровського національного університету імені Д.І. Яворницького розкопала 150 пізньокочівницьких поховань, що «дозволяють висвітлити проблему освоєння кочівниками території сучасної Дніпропетровської області» [8, с. 229]. Величезним здобутком цієї експедиції можна вважати, на думку дослідниці, те, що її учасниками «описано 77 поховальних пам'яток... які за етнічною належністю розподіляються наступним чином: 1 – хозарська, 10 – торко-печенізьких, 38 – половецьких, 9 – золотоординських, 2 – ногайських, 17 – з не встановленою точно етнічною належністю» [8, с. 229].

Археологічна колекція Криворізького історико-краєзнавчого музею свідчить також про те, що печеніги були присутні в цьому регіоні. Як зазначає відомий криворізький археолог О. Мельник: «На Криворіжжі культура печенігів репрезентована 4 похованнями, які були впущені у більш ранні кургани. Своїх померлих печеніги клали у прямокутно-витягнуті ями; з інвентарю відомі прямолезі шаблі (с. Кудашівка, 1983), луки зі стрілами, опудала коня, кінські щелепи та зброя, якщо воїн загинув у бою» [5, с. 503].

Таким чином, можна зазначити, що печеніги були народом, що кочував у районі річок Буг, Дніпро та Інгул, отже, і

в районі річок Інгулець та Саксагань. Локалізація племені феми «Йавдертим» у цьому регіоні, яка не викликає дискусій і підтверджується багатьма вченими, дозволяє нам зробити цікавий висновок про те, що, окрім печенігів, короткий час тут кочували й угри, які були витіснені печенігами.

ЛІТЕРАТУРА та ДЖЕРЕЛА:

1. Багрянородный Константин. Об управлении империей. Москва, 1991. 496 с.
2. Голубовский П.В. Печенеги, торки и половцы до нашествия татар. История южнорусских степей IX-XIII вв. Киев, 1884. 260 с.
3. Добролюбський А.О., Смирнов І.О. Кочовики південно-західної України в X-XVII століттях: монографія. Київ-Миколаїв, 2011. 172 с.
4. Иванов Д. Етнокультурна карта Євразійського степу за часів Ахмеда Ібн Фадлана. Східний світ. 1996. С.86-93.
5. Мельник О.О. Печеніги. Історична енциклопедія Криворіжжя. Т.1. Кривий Ріг, 2009. С. 503.
6. Плетнева С.А. Половцы. Москва, 1990. 208 с.
7. Рыбаков Б.А. Уличи. *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры. Вып. XXXV.* Москва-Ленинград, 1950. С. 3-17.
8. Струкуленко А.С. Пам'ятки середньовічних кочівників у наукових збірниках Новобудовної археологічної експедиції Дніпропетровського національного університету. *Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки: науковий щорічник.* Дніпропетровськ, 2009. Випуск 6. С. 226–235.

Дояр Л.В.,
кандидат історичних наук, доцент
старший науковий співробітник Державного архіву друку
Книжкової палати України імені Івана Федорова
ORCID: 0000-0003-0789-2462

КРИВОРІЖЖЯ НА РЕГІОНАЛЬНИХ МАПАХ 1920-х рр.

Важливим джерелом до вивчення історичного краєзнавства є документи картографічного походження. Їх нетривіальність пояснюється дослідницькою маловживаністю (в першу чергу, через специфіку інформаційної подачі, фізичний обсяг та неможливість сканування, себто, через технічну складність в науковому опрацюванні), невеликим видавницьким накладом, значними лакунами у регіональній картографії тощо. Слід зазначити, що заявлені проблеми дедалі більше загострюються по мірі занурення у хронологічну віддаленість від сьогодення. Інакше кажучи, регіональні мапи столітньої давнини можна сміливо відносити до раритетних друкованих видань зображувального типу. Саме це спонукало авторку до даної дослідницької роботи.

У сховищах Книжкової палати України зберігається декілька мап 1920-х рр., на яких Криворіжжя фігурує у двох адміністративно-територіальних статусах – повіту та округу. Найбільш інформативною з зазначених мап є «Карта Катеринославської губернії на 1-ше січня 1922 року» [2]. Даний графічний документ являє собою чорно-біле зображення, що містить 7 умовних позначок, а саме: губернське місто, повітові міста, заштатні містечка, залізниця з позначеними станціями,

кордони губернії, повітів та волостей. Вагомим інформаційним наповненням даної мапи є таблиці з найменуванням міст, повітових волостей та вказаною кількістю населення в них.

Відповідно до наведеної інформації, Кривий Ріг на початок 1922 р. був третім за кількістю населення містом Катеринославської губернії: в самому Катеринославі мешкало 162965 осіб чоловічої та жіночої статі, у місті Амур-Нижньодніпровську нараховувалося 26887 осіб, а в Кривому Розі – 22729 осіб [2]. Серед шести тогочасних повітів Катеринославщини (Нікопольський, Верхньодніпровський, Катеринославський, Криворізький, Новомосковський, Павлоградський) Криворізький повіт був найбільшим за займаною площею (його першість є очевидною вже при візуальному огляді мапи, у цифрових же показниках площа тогочасного Криворіжжя становила 7884 квадратні версти, тоді як площа Павлоградщини налічувала 7626 квадратних верст, Новомосковщини – 5840, Верхньодніпровщини – 3791, Катеринославського повіту – 3112, Нікопольщини – 3098). Окрім того, судячи з картографічних даних, Криворіжжя займало друге місце в губернії за кількістю населення (загалом, у повіті мешкало 328526 осіб). За цим показником Криворізький повіт поступався лише Новомосковському, де кількість населення становила 336678 осіб. Для порівняння, у тогочасному Нікопольському повіті на той час налічувалося 109597 осіб, Катеринославському – 158284 особи, Верхньодніпровському – 163152 особи, Павлоградському – 297391 особа [2].

Станом на 1-ше січня 1922 р. Катеринославська губернія налічувала 166 волостей, які по повітах були розміщені наступним чином: Новомосковський (43 волості), Криворізький (34 волості), Павлоградський (34 волості), Верхньодніпровський (21 волость), Катеринославський (20 волостей), Нікопольський (14 волостей) [2]. Найбільшими за площею на Криворіжжі були Михайлівська (552 квадратні версти), Братолюбівська (546 квадратних верст) та Весело-Тернівська (482 квадратні версти) волості. Кількість волосного населення у Криворізькому повіті, в середньому, наближалася до 10 тис. осіб на одну адміністративно-територіальну одиницю, разом з тим, існували й волості зі значно більшою кількістю населення: так, у Братолюбівській волості мешкало 24798 осіб, Казанківській – 21438 осіб, Весело-Тернівській – 18979 осіб, Саксаганській – 18922 особи, Петровській – 16524 особи [2].

Виходячи з опрацьованої нами мапи, тогочасне Криворіжжя мало зовнішній кордон з Кременчуцькою та Миколаївською губерніями, а внутрішній – з Верхньодніпровським та Нікопольським повітами [2].

На підставі названого джерела можна говорити про інфраструктурну досконалість Криворізького повіту на тлі інших подібних адміністративно територіальних одиниць Катеринославської губернії початку 1922 р. Зазначена сентенція стає очевидною, якщо поррахувати кількість залізничних станцій на повітових територіях Катеринославщини. Якщо на теренах Криворізького повіту на той момент функціонувало 38 залізничних станцій, то на сусідній Верхньодніпровщині їх було лише 6, Нікопольщині – 5 [2]. Відштовхуючись від

сучасних меж нашого міста, вже століття тому залізничне сполучення Кривого Рогу складалося з таких станцій, як Інгулець, Латівка, Рахманівка, Шимановське, Кривий Ріг, Червона, Довгинцеве, Коломойцеве, Карнаватка, Шмакове, Вечірній Кут, Роковата, Колачевське, Терни [2].

Першість Криворіжжя як повітової одиниці Катеринославської губернії, вочевидь, була врахована під час переведення УСРР на рейки округово-районного адміністративно-територіального устрою. Відповідно до радянських реформаційних нововведень 1923-1930-х рр., місто Кривий Ріг стало центром потужного, промислово розвинутого округу. Першою мапою, де наше місто позначене у новому для себе адміністративно-територіальному форматі, є «Мапа Катеринославської губернії у кордонах 1923 року» [3]. Названий картографічний документ виконаний у яскравих кольорах, з позначенням у якості південних кордонів озера Сиваш (Гнилого моря), Утлюцького лимана та Азовського моря [3]. Дана мапа була видана невеличким накладом в 1 тисячу примірників [3]. Слід підкреслити, що, на відміну від вищезазначеної попередниці, названа карта не містила подробиць стосовно площ та кількості населення в великих та дрібних територіальних одиницях. Разом з тим, остання вирізнялася значно більшою кількістю умовних позначень, а саме: було вказано рудники, пристані й порти, залізничні й шосейні дороги, губернське, окружні та заштатні міста, районні центри, зниклі волосні села, нині діючі села, поселення, хутори тощо [3].

Унікальною мапою Криворіжжя часів округово-районного адміністративно-територіального устрою є друкований документ 1927 року, виконаний у кольорі та виданий у Катеринославі накладом у 1500 екземплярів [4]. На вказаній карті позначені зовнішні кордони тогочасного Криворіжжя, що у якості суміжних територій мало землі "Кременчуцької, Катеринославської, Запорізької, Мелітопольської, Херсонської, Миколаївської та Зінов'ївської округ" [правопис оригіналу збережено – Л.Д.] [4]. Описуваний нами зображувальний документ (мапа) зосереджує увагу на тому, що попри переслідування Григорія Зінов'єва як опонента Сталіна впродовж 1925-1936 рр., місто Кропивницький, тим не менш, саме тоді (1924-1934 рр.) носило його ім'я.

На карті Криворізького округу, виданій у 1927 році, було нанесено чимало умовних позначок, зокрема: міста, райцентри, сільради, села, поштово-телеграфні та поштові контори, державні копальні, залізниці, залізничні станції та роз'їзди, великі та селищні шляхи, річки та балки. За нашими підрахунками, мапа уміщувала 28 державних копалень, з яких на території Криворізького району діяла 21 залізорудна копальня, а решта – працювали у Широківському районі [4]. Відповідно до зазначеної мапи, Криворізький округ складався з 10 районів з центрами у таких населених пунктах, як: Кривий Ріг (окружний центр), Божедарівка, П'ятихатки, Петрово, Шевченко, Казанка, Нікополь, Софіївка, Покровське, Широке [4].

Окрім вищеназваних, раритетним зображувальним документом 1920-х рр., що уміщує регіональний зміст, є мапа

Катерининської залізниці, видана у 1928 році накладом у 2500 екземплярів. На її підставі можна стверджувати, що загальна довжина тогочасного залізничного сполучення шляхами Катерининської залізниці становила майже 2813 км, а у межах Криворізького округу, за нашими підрахунками, функціонувало, щонайменше, 73 залізничні станції [1].

Наостанок, варто підкреслити, що опрацьовані авторкою друковані джерела містять доволі цікаві подробиці до викладення короткострокової історії Кривого Рогу періоду підвищення його адміністративно-територіального статусу і, через те, можуть бути вживаними усіма, хто досліджує вказану краєзнавчу проблему.

ЛІТЕРАТУРА та ДЖЕРЕЛА:

1. Карта Екатерининской железной дороги. 1928 г. Тираж 2500 экз. [видання та масштаб не вказані].
2. Карта Екатеринославской губернии на 1-ое января 1922 г. Издание Екатеринославского губстатбюро. Масштаб в 1 английском дюйме 10 русских верст (1:420000). [наклад не вказаний].
3. Карта Екатеринославской губернии в границах 1923 г. Издание Екатеринославского губстатбюро. Масштаб в 1 английском дюйме 10 русских верст. Тираж 1000 экз.
4. Мапа Криворізької округи. 1927 р. Видання Криворізького окрвиконкому. Масштаб 1:100000. Наклад 1500 прим.

Мельник О. О.
заступник директора з обліку
і збереження музейних цінностей
КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР

КУЛЬТУРА КРИВОРІЖЖЯ В ЛЕЩАТАХ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ (1920-1925 рр.)

В сучасних умовах подальшого розвитку національного культурного будівництва необхідне усвідомлення характерних тенденцій історичного процесу. Це надасть можливість сформувати більш ефективні підходи до викликів сьогодення і запобігти повторення прикрих помилок минулого.

Питання процесу ідеологізації культури на Криворіжжі раніше дослідниками не розглядалося.

За часів радянської влади більшість краєзнавців історію культурного розвитку висвітлювали у панегіричному дусі, підкріплюючи свої думки статистичними даними. Побіжно теми партійного тиску на реалізацію культурних програм торкнулись автори «Історичної Енциклопедії Криворіжжя» [4, с. 393].

Добре відомо, що більшовики головною метою в галузі культури вважали перевиховання мас у комуністичному дусі. Для цього вони створювали нову культуру на основі марксизму у світогляді і «диктатуру пролетаріату» в політиці [7, с. 127]. В. Ленін допускав використання національної культури лише для пропаганди комуністичних ідей.

В контексті розвідки розглянемо деякі джерела Центральних архівів та тогочасної періодики, що дають

можливість кращого розуміння практичних методів підпорядкування культурно-освітньої роботи потребам партійної номенклатури.

Найбільш ранній за часом, відомий на сьогодні, документ датується 3 вересня 1920 року. Це розпорядження Катеринославського губкому Всеукраїнського комітету спілки гірників (знаходився на руднику Дубова Балка), про створення при рудоуправліннях відділів з культурно-освітньої роботи [11, арк. 45]. Через рік повітовий партійний комітет отримав циркулярний лист з організаційного відділу ЦК КП(б)У про подальшу організацію роботи у сфері культури. Це був концептуальний документ, де підводились підсумки попередньої роботи і визначались основні напрямки на майбутнє. Тому зупинимось на ньому детальніше. Він дасть можливість краще зрозуміти основні вектори політики правлячої партії. Нагадаємо, що це час впровадження непу і страху за втрату впливу на свідомість населення. У пункті 2 повідомлялось про зняття всіх закладів культури з державного постачання та їх переведення на самоокупність. А залишки коштів направлялись на створення пролетарського мистецтва – робітничих, червоноармійських та селянських студій. Констатувалось, що пошуки нових форм театру та мистецтва «до сих пір нічого не дали і нічого не зможуть дати в майбутньому», тому це потрібно припинити. В основу всієї діяльності рекомендувались покласти роботу над творами, які включали «елементи пролетарських ідей, етики і моралі». Трата грошей на інші напрямки повинна вважатись державним злочином проти революції, так як всі ці

експерименти нічого не давали, крім оживлення буржуазної ідеології, етики і моралі.

Дозволялось здавати в оренду приватним театральним та іншим творчим об'єднанням приміщення. При цьому в руках державних органів повинно залишатись ідейне керівництво всіма художніми і мистецькими колективами [12, арк. 82].

В умовах зруйнованого господарства і голоду коштів на пропаганду нового мистецтва і культури не вистачало. Не дивлячись на наказ Народного комісаріату освіти про відрахування 10% від прибутків підприємств на культуру, реально у Кривому Розі рудники були збитковими. Тому у лютому 1922 р. вирішено тимчасово ввести відсоток відрахувань від заробітків робітників і залізничників. На ці гроші потрібно було організувати курси для підготовки викладачів політграмоти в школах та клубах. При тому, наказувалось всю роботу вести планомірно і «надати їй суворо систематичний характер» [10, с. 2].

Як ми бачимо, влада намагалась коштом робітників нав'ювати їм партійну комуністичну ідеологію.

Ще однією важливою віхою у встановленні контролю над культурним життям мешканців слід вважати наказ Криворізького повітового виконкому від 2 вересня 1922 року. Ним оголошувалась перереєстрація всіх державних, громадських і приватних закладів: театрів, кіно, цирку, клубів, постійних і рухомих артистичних колективів, самодіяльних об'єднань тощо. Всі, хто мав відношення до сфери культури, повинні були негайно зареєструватися у військово-цензурному комітеті №1 повітового відділку ДПУ (вул. Миколаївська, 3). З метою

контролю створювалась репертуарна комісія у складі військово-політичного цензора ДПУ і повітового політпросвіту. Ніякі п'єси, сцени з них, куплети, імпровізації, інсценування, романси, кінофільми та інше не допускалось до демонстрації без попередньої візи вказаної комісії. Перегляд проводився у колишньому будинку Голодяєва (Поштова, 12). Особливо підкреслювалось, що відповідальні режисери і організатори видовищ зобов'язані за першою вимогою цензора подавати тексти п'єс і окремих номерів для узгодження. В кінці було традиційне попередження, що порушників притягнуть до суворої відповідальності [9, с. 2].

На вагомість протиборства з буржуазною ідеологією звернув увагу і черговий пленум Катеринославського губкому КП(б)У, який відбувся у кінці вересня 1922 року. На ньому були представники партійного керівництва Криворізького повіту. Ніяких нових методів протидії там винайдено не було. Рекомендували традиційне, що вже стало догмою, «запобіжне щеплення – стару, використану в боях з буржуазією зброю марксизму». Вважалось, що систематичне розповсюдження більшовизму через культурний і освітній апарат гарантує захист від ворожих впливів. Найбільшою небезпекою оголошено намагання антирадянських сил у всіх організаціях поставити своїх людей з метою впливу на підростаюче покоління [5].

Фінансуванням боротьби з ворожою ідеологією офіційно займались профспілки, які повністю знаходились під контролем і керівництвом партії. Коли стала зрозумілою неефективність агітації, почали шукати шляхи її

вдосконалення. Головним недоліком пропаганди вважався низький освітній рівень і відсутність відповідного досвіду у співробітників агіткульпропів. Оголосили, що найкращим методом підйому результативності роботи стане її централізація. Ця ідея була реалізована на IV губернському з'їзді профспілок (6-7 грудня 1922 р.). Вирішено створити Центральний науково-технічний комітет, який буде керувати всіма районними осередками і клубами. Йому доручили розробити заходи з підвищення рівня культосвітніх працівників [1, с. 2]. З цього часу у роботі почала превалювати жорстка централізація, яка згодом призвела до остаточного її омертвіння і формалізації.

Попри всі партійно-адміністративні і фінансові ресурси, справа не покращувалась. На це вказують матеріали Катеринославського губернського з'їзду політосвітпрацівників, який пройшов на початку березня 1924 року. Головна задача залишалась старою – концентрація і об'єднання роботи. Відмічалось, що керівники закладів культури часто змінювались, багато з них не мали ніякої підготовки. Основну увагу рекомендувалось націлити на підвищення кваліфікації кадрів [2, с. 2].

Через кілька днів після вказаного з'їзду, відбулась нарада завідуючих агітпропами. Вирішено клуби зробити «комуністичним вихователем мас». А так як останніх було ще мало, то на підприємствах, для більшого охоплення робітництва, створювати червоні кутки. На думку керівництва, вони повинні стати тими політичними осередками, де

висвітлюються питання партійного та профспілкового життя. Керувати їх роботою будуть культкомісії.

Стосовно націоналізму хочемо зауважити, що в різних регламентуючих документах не давалось тлумачення понять «національний» та «націоналізм». Тому місцеві функціонери, з огляду на страху, щоб не помилитись, до останніх часто зараховували й українську класику.

В контексті статті необхідно також нагадати про сумну долю місцевих «Просвіт» – осередків культурно-освітнього життя в краї. Ці заклади були відкриті: 8 квітня 1917 р. у сел. Довгинцеве, 1 травня – у Кривому Розі, у червні – в Широкому, у жовтні – у Веселих Тернах. Більшовицьке керівництво вважало їх центрами петлюрівщини і контрреволюції і тому у 1921 р. почало їх «реорганізовувати» [4, с. 542]. На початок листопаду з 29 «Просвіт», які існували у Криворізькому повіті, 23 вже реорганізували «шляхом викидання петлюрівських елементів» [3, арк. 81]. Згодом їх перетворили у хати-читальні – структурні підрозділи системи партійного політпросу.

У 1922-1923 рр. набули поширення так звані політсуди, які активно підтримувались місцевим більшовицьким керівництвом. Для прикладу наводимо повідомлення про подібну акцію у клубі залізничників ст. Довгинцеве. Слід зауважити, що це не був справжній суд, а своєрідна вистава, хоча підсудні були реальними особами. На лаві – ряд залізничних службовців, торгаші, спекулянти, безквиткові пасажири. Дійство проходило по схемі справжнього суду: виступили обвинувач, захисник і оголошено присуд. Особливо

підкреслювалось, що на присутніх це справило сильне враження і що необхідно такий спосіб «агітації» розвивати в подальшому [6, с. 2]. Про моральний аспект справи ніхто нічого не сказав.

Зарегламентованою також стала діяльність популярних у 1920-ті рр. живих газет. Ці самодіяльні колективи були на всіх великих рудниках і підприємствах міста. На початку 1925 р. їх виступи стали регулюватись відповідними постановами. Головною метою ставало висвітлення подій сьогодення. Виступи повинні мати такі відділення, як і в газетах: передовиця, міжнародний стан, господарче життя, сторінки побуту, гумор, поштовий ящик і оголошення [8, с. 5]. Зрозуміло, що інформація для постановок бралась із заангажованої преси.

На основі наведених фактів ми можемо зробити висновок, що на характер культурно-освітньої роботи на Криворіжжі в першій половині 1920-х років негативний вплив справили теоретичні догмати більшовизму. Всі сили партійно-державного апарату були зорієнтовані на створення підвалин нового ладу, які повинні сприяти всебічному контролю над культурним життям населення, насамперед, молоді.

ЛІТЕРАТУРА та ДЖЕРЕЛА:

1. IV губсъезд профсоюзів. *Звезда*. 1922. 9 декабрия. С. 2.
2. Губсъезд политпросветработников. *Звезда*. 1924. 4 марта.
3. Державний архів Дніпропетровської області. Ф. 1. Оп. 1. Од. зб. 427. Арк. 81.
4. Історична Енциклопедія Криворіжжя: у 3 т. Кривий Ріг: Видавничий дім. Т. 1. 2007. С. 393.
5. К пленуму губкома. *Звезда*. 1922. 30 сентябрия.

6. Клубы и борьба с мелкобуржуазной идеологией. *Рудничный рабочий*. 1922. 22 сентября.
7. Ленин В. Критические заметки по национальному вопросу. Полное собрание сочинений. Т. 24. С. 127.
8. Несколько слов о живых журналах. *Звезда*. 1925. 31 января. С. 5.
9. Приказ Криворожского исполкома о перерегистрации учреждений культуры. *Рудничный рабочий*. 1922. 9 сентября. С. 3
10. Резолюция по докладу Доркульттрена. *Транспорт*. 1922. 6 февраля. С. 2.
11. Центральний Державний архів вищих органів влади України. Ф. 2602. Оп. 1. Од. зб. 44. Арк. 45.
12. Центральний Державний архів громадських об'єднань України. Ф.1. Оп. 20. Од. зб. 746. Арк. 82.

СПОГАДИ ЖИТЕЛІВ смт. СОФІЇВКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ

В процесі навчання історії в школі вагомим джерелом та ефективним методом розвитку мислення учнів залишається усна історія. Складовою частиною національного фонду України є Комунальний заклад «Софіївський історико-краєзнавчий музей», метою якого – збереження, систематизація, популяризація пам'яток матеріальної і духовної культури. Музей сприяє залученню жителів громади, учнів шкіл, ліцею, вихованців дошкільних навчальних закладів до вивчення та збереження історико-культурної спадщини нашого краю, формуванню активної громадської позиції, забезпечує духовну єдність та спадковість минулого і сучасного поколінь. Саме фонди Софіївського історико-краєзнавчого музею і, зокрема, зібрання спогадів мешканців населеного пункту – очевидців подій Другої світової війни – стали джерельною базою даної розвідки. Її метою – охарактеризувати спогади жителів смт. Софіївка як джерела вивчення історії рідного краю, адже досліджуючи усну історію, можна зосередитись на індивідуальному житті людей, що вписане у безпосереднє соціокультурне середовище.

Переживаючи реалії триваючої нині російсько-української війни, особливим змістом наповнюються спогади очевидців Другої світової війни. На момент її початку мешканці Софіївки Марії Миколаївні Ігнатченко виповнилось 13 років. Вона бачила, як плакали і кричали жінки її селища, коли проводжали чоловіків, братів, синів на фронт. Як у дорослих чоловіків котилися сльози, коли вони притискали до грудей своїх дітей. Вона розуміла, що

сталось в світі велике лихо. Але коли біда постукала в двері рідної оселі, то дівчинка по справжньому зрозуміла, що таке війна. Як тільки гітлерівці увійшли в Софіївку, селище ніби вимерло. На вулиці ні душі, навіть собаки перестали гавкати. А хати немов поприсідали і поховалися в садках. Марія Миколаївна розповідала, а в її ще молодих променистих очах на самій глибині заचाївся сум. Руки перебирають кінці хустинки, а очі дивляться кудись далеко, ніби в давнину: «Спершу ми почули гуркіт літаків його було чути скрізь, він заповнював собою весь простір. Дзвеніли в вікнах шибки, стіни хат дрижали, як в пропасниці, від вибухів бомб. А потім бачили як ішли фашисти, з автоматами на грудях, в залізних з хрестами касках. Вони йшли і гелготали по-німецькі, сміялися. Стріляли по одиноким собакам. Сім'я ніби закам'яніла біля вікна. В хаті були всі: і батько Семеряга Микола Павлович, і мама Оксана Данилівна, і молодий Володя та Полінка. Діти і Оксана Данилівна стояли перелякані, з надією в очах дивилися на батька. А він хоч і трохи розчулений, сказав тихим голосом: «Нічого, діти, не бійтеся, це не надовго, це як хвороба – як прийшла так і піде. Скоро наші викурять цю нечисть із нашої землі. Треба тільки потерпіти. На вулицю не ходіть.» Тихо і сумно стало в хаті. Полінка і Володя не бешкетували, а Марійка в руках тримала книжку та читати її не могла. Батьки поралися по господарству, але робили це так швидко як тільки могли, щоб менше бути на вулиці. Тато був інвалідом, він зовсім не чув, був глухий на обидва вуха і тому на фронт його не взяли. Від цього він дуже страждав, і хоч ніколи не жалівся, та дружина і діти бачили, як йому було важко від того, що він не зможе, як інші чоловіки захищали свою Батьківщину» [2].

Спогади Данилейченко Зінаїди Кузьмівни, 1935 року народження, дають можливість зрозуміти відношення нацистів до українців та соціально-економічне становище

українського народу в умовах війни: «Почали ходити німці по дворах, наставляли пістолета, відбирали молоко, яйця, заходили у конюшню - уб'ють 2-3 куриці і забирають із собою, убивали і корів, тельбухи випускали прямо на подвір'ї, а м'ясо теж забирали. Із наших жителів ніхто не чинив опору, бо розстрілювали на місці. Господарювали фашисти і в погребях: брали, що хотіли. З перших днів окупації колгоспи «розігнали», коней роздали людям, щоб ними обробляли поля. Серед місцевих жителів обирали десятників (старост). Саме вони і слідкували за порядками у селі. Матері наші були змушені обробляти поля, допомагали їм старші діти. Неділями не поверталися вони із поля додому. Працювали десь аж під Менжинкою: сіяли, обробляли землю і коровами, і волами, і кіньми, і самі запрягалися у ярма. Тягали борони, а ми в цей час були вдома голодні, напівроздягнені, босі чекали їх, і, щоб вижити, самі господарювали. Всі пожитки фашисти забрали собі. Сім'ї наші були багатодітними. Жили у хатах-мазанках, укритих соломою. І як влучить в оселю снаряд, то вона згоряла дощенту, іноді, правда, залишалися лише стіни. Люди сходилися в одну оселю, жили по погребях, тікали по родичах» [1].

Історія України ХХ століття багата на події, що неодноразово змінювали суспільно-політичні та соціально-економічні умови життя людей. Однак повсякденний, часто травматичний, досвід людей, що довелося їм пережити, вивчено надто мало. Саме тому метод усної історії набуває особливої актуальності сьогодні, коли кількість живих свідків та учасників тих історичних подій щодня зменшується.

ЛІТЕРАТУРА та ДЖЕРЕЛА:

1. Спогади Данилейченко Зінаїди Кузьмівни. Фонди КЗ «Софіївський історико-краєзнавчий музей». б/н
2. Спогади Ігнатченко Марії Миколаївни. Фонди КЗ «Софіївський історико-краєзнавчий музей». б/н

Дробот А. О.,
заступник директора з наукової роботи
КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР,
старший викладач кафедри історії КДПУ

РУДОВАНТАЖНА СТАНЦІЯ МУДРЬОНА: ВІДПОВІДІ НА НОВІ ВИКЛИКИ ЧАСУ НА МЕЖІ 1950-1960-Х РОКІВ

Залізнична станція Мудрьона в другій половині 1950-х – на початку 1960-х років вважалась найбільшою рудовантажною станцією не тільки Долгінцевського відділку (з 1958 року – Криворізького), а й всієї Сталінської залізниці (з 1961 року – Придніпровської), однією з вирішальних у промисловій сфері Кривбасу. Щодобовий обіг вагонів з рудою складав 1100-1350 одиниць [24, с. 2]. За 24 години в напрямку станції Мудрьона з рудоуправління ім. Держинського надходило 15-16 ешелонів [17, с. 3]. Крім того, зі станції відправлялась сировина для Криворізького металургійного заводу (КМЗ) і Південного гірничозбагачувального комбінату (ПГЗК).

В означений хронологічний період на Криворіжжі функціонувало дві станції з майже однаковою назвою: Мудрьона-МШС (Міністерство шляхів сполучення) та Мудрьона-Промислова, що обслуговувала рудоуправління ім. Держинського. Наша розвідка присвячена історії першої з них.

Залізнична станція Мудрьона відкрита у 1893 році як вантажний пункт для відправки залізної руди на підприємства Півдня Російської імперії. Спорудження цього об'єкту було пов'язане з низкою труднощів для інженерів-шляховиків:

вибір місця, трасування колії, що позначилось на назві станції [1, с. 206]. Розташована на лінії П'ятихатки – Кривий Ріг-Головний [2, с. 145].

Запропонована тема не знайшла відображення у краєзнавчій літературі. До сьогодні відсутні спеціальні роботи вузького спрямування з історії залізничних станцій Кривбасу. Фрагментарні відомості містяться в узагальнюючих дослідженнях, присвячених Придніпровській залізниці та розвитку рудної промисловості регіону. Зокрема, у праці публіциста М. Богомаза [1] акцентовано увагу лише на походженні назви залізничної станції, короткі відомості енциклопедичного характеру щодо Мудрьоної знаходимо у двотомнику краєзнавця В. Бухтіярова [2]. Висвітлюючи діяльність криворізьких рудників від початку видобутку і до 1941 року, науковець О. Мельник [16, с. 331] побіжно торкнувся і деяких аспектів функціонування залізничної інфраструктури. Разом з тим, чисельний масив інформації про різні напрямки діяльності станції Мудрьона зафіксовано на шпальтах місцевих періодичних видань, в першу чергу – на сторінках газети «Червоний гірник», яка й стала джерельною базою дослідження.

Мета – розкрити основні заходи, спрямовані на модернізацію рудовантажної станції Мудрьона, в умовах технічного переоснащення Криворізького відділку залізниці кінця 1950-х – початку 1960-х років.

Відповідно до мети сформульовано такі завдання:

– проаналізувати наявний комплекс джерел;

- окреслити застосовані новації для забезпечення якісного рівня надання транспортних послуг;
- висвітлити методи підвищення продуктивності праці;
- з'ясувати шляхи подолання негативних явищ у залізничній сфері краю співробітниками станції.

Пріоритетним напрямком розвитку залізничних перевезень УРСР в другій половині 50-х років ХХ ст. залишалась електрифікація головних магістралей. З 1958 року ешелони на електричній тязі вже могли рухатись зі станції Мудрьона в напрямку Запоріжжя [5, с. 1]. До кінця 1961 року було завершено обладнання «плеча» П'ятихатки – Мудрьона контактною підвіскою [4, с. 3]. З цього часу чотири п'ятих усіх вантажів Кривбасу почали перевозитись виключно електровозами, що суттєво похитнуло позиції паровозників [12, с. 1]. Паралельно Долгінцевська будівельна дільниця проводила роботи зі зведення з'єднувальної гілки Мудрьона – Долгінцево-Сортувальна [23, с. 3], що, згідно з планами, повинно було дати не менше 4 млн. вагоно-годин річної економії [29, с. 2].

У зимовий період, особливо під час похолодання, на станції Мудрьона гостро стояло питання про прискорений вивіз рудних маршрутів на металургійний завод з метою недопущення змерзання сировини. Адже мерзлий шар руди значно уповільнював процес розвантаження. Доводилось залучати робітників з кувалдами, які розбивали кригу. За таких обставин один вагон розвантажувався цілу зміну. Незважаючи на це, близько восьми годин ешелон з рудою простоював на станції Мудрьона при низьких температурах [9, с. 3]. Ще одним

чинником, що призводив до зриву вантаження руди, слід назвати затримки з очищенням вагонів від залишків вантажів, бруду та снігу, зумовлені недостатнім рівнем механізації [28, с. 3].

Через відсутність злагоджених дій між залізничними станціями і промисловими підприємствами доволі часто виникали ситуації надмірного простою вагонів на одних ділянках при одночасній нестачі рухомого складу на інших. Зокрема, 4 жовтня 1957 року рудоуправління ім. Дзержинського – найбільше на Криворіжжі – направило заявку на 1019 вагонів. Залізничники станції Мудрьона у відповідь надали вказану кількість рухомого складу, але гірники завантажили всього 973 вагони. В цей же час на станціях Роковата та Калачевське не вистачало транспорту під руду [7, с. 3]. Простій вагонів у березні 1958 року був вищим проти норми на 6 годин внаслідок відсутності належного контролю за вантаженням [10, с. 3]. Наступного року серед всіх станцій Криворізького відділку залізниці «перше місце» щодо завищення норм простоїв займала станція Мудрьона, за нею йшли Карнаватка, Шмаково, Червона та Кривий Ріг (нині – Кривий Ріг-Західний) [14, с. 3]. Станом на 1961 рік вагони простоювали зверх норми від 0,4 до 4,1 години [13, с. 3].

З метою прискорення обороту вагонів та вивільнення резервів пропонувалось рудні маршрути посилати на підприємства в першій чверті доби, з тим, щоб наприкінці їх знову подавати на шахти. Такі багатократні операції в теоретичному розрахунку дозволяли віднайти для додаткового вантаження близько 200-250 вагонів на добу.

Проте маршрути для КМЗ та ПГЗК навантажувались на Мудрьоній у другій і навіть у третій чверті доби [8, с. 3].

У 1958 році на станції Мудрьона була зафіксована низка позаштатних ситуацій, пов'язаних з травмуванням робітників. Нещасні випадки траплялись через відсутність перехідних мостів в районі шахти «Саксагань», а також внаслідок недотримання правил техніки безпеки [3, с. 3].

Повз станцію Мудрьона на межі 1950-1960-х років щодоби проходило по 6 потягів, але пасажирів майже ніколи не виходили і не сідали на цій зупинці. Їм доводилось їхати на Долгінцево, адже до Мудрьоної не було прокладено жодного автобусного маршруту. З точки зору логістики пасажирських перевезень станція не мала належного забезпечення [20, с. 3].

Одним із засобів сприяння успішного виконання державного плану промислових перевезень було комплексне соціалістичне змагання залізничників станцій та робітників промислових підприємств, що мало на меті вдосконалення єдиної технології транспортування, налагодження взаємодії в роботі, використання нових резервів при перевезенні руди, металів, коксу та інших вантажів [7, с. 6].

У 1958 році з ініціативи колективів станції Мудрьона та рудоуправління ім. Дзержинського було організовано й проведено комплексне соціалістичне змагання залізничників і працівників під'їзних колій, що дозволило покращити взаємодію між структурними підрозділами і мало позитивний вплив на виконання робочих планів. Як наслідок, залізничники Мудрьоної план вантажообігу перевиконали [5, с. 1]. Зміна чергового по станції І. Черченка проводила змагання з бригадою

бурильників шахти «Саксагань» Героя Соціалістичної Праці І. Буряка, добиваючись високої продуктивності праці і максимального зниження собівартості робіт. Таким чином, бурильники видобували надпланову руду, а залізничники швидко її перевозили [27, с. 3].

Колектив станції Мудрьона разом з працівниками експлуатаційної ділянки рудника ім. Дзержинського першими у Кривбасі організували змагання за більш ефективно використання підйомної сили вагона: щодоби зверх нормативу завантажувались сотні тонн руди [22, с. 1], що дало особливо значний ефект в справі вивільнення рухомого складу і економії державних коштів. В подальшому така ініціатива забезпечила систематичне виконання і перевиконання завдань зі статичного навантаження на вагон [25, с. 3].

Підсумком тісної взаємодії стали розроблені у 1961 році заходи з переходу на єдині технологічні процеси станції Мудрьона і рудоуправління імені Дзержинського [19, с. 1]. Колектив Мудрьоні проводив соціалістичні змагання не лише з гірниками, але й залізничниками, наприклад, з колегами по станції Вечірній Кут [26, с. 1].

Вагомим резервом зниження собівартості перевезень наприкінці 1950-х років було визнано переведення підприємств на господарський розрахунок. До запровадження згаданого методу працівники станції Мудрьона не знали своїх фінансових показників, адміністрація тримала зайву робочу силу, допускались чималі витрати. Застосування госпрозрахунку дозволило працювати рентабельно: було сформовано преміальний фонд, вдвічі скорочено штатний

розпис та видатки на інші цілі. За прикладом Мудрьоної планувалось перевести на госпрозрахунок такі станції, як Кривий Ріг і Нікополь [15, с. 3].

На Мудрьоній широко застосовувались передові на той час методи організації праці. Розглянемо деякі з них. Транспортні накладні, як правило, таксувались у товарних конторах, на що витрачалось не менше 12 хвилин. Щоб прискорити відправку завантажених поїздів із станції, вагарі вирішили таксувати накладні безпосередньо на точках вантаження, для чого знадобилось не більше однієї хвилини. Крім того, був впроваджений двосторонній огляд порожняка, при якому весь рухомий склад вагонники могли перевірити за півгодини, економлячи на ньому по 15 хвилин [18, с. 3].

Ще одним методом збільшення продуктивності праці слід назвати взяття підвищених соціалістичних зобов'язань. У 1957 році старший стрілочник станції Мудрьона Я. Шульга взяв зобов'язання на 5 хвилин проти встановленої норми прискорити підготовку маршрутів, а вагар К. Романченко запланувала на 10 хвилин прискорити обробку порожняка. Згадані ініціативи були перевиконані, за що колектив зміни одержав подяку від керівництва і грошову премію [18, с. 3].

Також на практиці знайшов застосування метод взяття новатором праці під свій контроль відсталого зміни або бригади. Наприклад, старший оглядач вагонів М. Миколаєнко очолив відсталу зміну, де лише в серпні місяці 1959 року трапилось шість випадків затримок поїздів й систематично проводився недоброякісний огляд рухомого складу. Після цього показники зміни значно покращились [6, с. 3].

Черговим по станції Мудрьона було вдосконалено систему прийому-відправки ешелонів, що забезпечило річну економію у 15000 карбованців. До застосування означеної новації поїзди з рудників приймалися на колії експлуатаційної дільниці, після чого переставлялись на колії станції для відправки. Сутність нового методу полягала в тому, що черговий повинен приймати поїзди безпосередньо на станційні колії. В результаті було ліквідовано зайву маневрову обробку вагонів, скорочено їх простій [21, с. 3].

Тому і не випадково, що протягом 1961 року у виконанні планів вантаження і розвантаження один з найкращих результатів показав колектив станції Мудрьона [11, с. 1]. Тут працював майстер швидкісного формування ешелонів – складач поїздів І. Булавка, який перевищив план на 140 відсотків [11, с. 1]. Важливо підкреслити, що три чверті працівників Мудрьонської склали жінки, зокрема: чергова по станції Л. Литвин, вагар Г. Чернова, стрілочниця Л. Ісаєнко та багато інших [24, с. 2].

Таким чином, наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років постійно зростаючі обсяги промислових перевезень поставили на порядок денний низку невідкладних завдань перед працівниками залізничної станції Мудрьона – провідної рудовантажної станції Кривбасу. З метою задоволення означених потреб були реалізовані наступні заходи: проведено комплексну електрифікацію та механізацію, розроблені й втілені в життя схеми єдиного технологічного циклу роботи станції та видобувного підприємства, залізничний об'єкт переведено на господарський розрахунок для підвищення

його рентабельності. Застосовувались передові на той час методи організації праці, причому деякі з них запозичувались з досвіду інших залізниць.

ЛІТЕРАТУРА та ДЖЕРЕЛА :

1. Богомаз М. Станція називається (за станом на 21 січня 1991 року). Дніпропетровськ: Пороги, 1993. 376 с.
2. Бухтіяров В. Енциклопедія Криворіжжя: 230-річчю з дня заснування Кривого Рогу присвячується. У 2-х т. Кривий Ріг: «ЯВВА», 2005. Т. 2. С. 145.
3. Васильєв В. Дбати про техніку безпеки. *Червоний гірник*. 1959. № 78. С. 3.
4. Веріго В. Творці нових потужностей. *Червоний гірник*. 1961. № 154. С. 3.
5. Всесоюзний день залізничника. *Червоний гірник*. 1958. № 152. С. 1.
6. Грабовецький В. Залізничники нарощують темпи. *Червоний гірник*. 1957. № 233. С. 3.
7. Грабовецький В. У залізничників Долгінцевського відділка. *Червоний гірник*. 1957. № 209. С. 3.
8. Дніпровський М. Рудним маршрутам зелені дороги! *Червоний гірник*. 1960. № 202. С. 3.
9. Загальну справу разом і вирішувати. *Червоний гірник*. 1959. № 249. С. 3.
10. Залізничники можуть працювати краще. *Червоний гірник*. 1958. № 73. С. 3.
11. Кардабньов В. Намічені рубежі взято. Курс – на нові! *Червоний гірник*. 1961. № 154. С. 1.
12. Коваленко Я. На рейках – електровози. *Червоний гірник*. 1962. № 6. С. 1.
13. Маркович В. Діла і плани залізничників. *Червоний гірник*. 1961. № 52. С. 3.

14. Маркович В. Заощаджувати – значить знизити собівартість перевезень. *Червоний гірник*. 1959. № 66. С. 3.
15. Маркович В. Резерви здешевлення і поліпшення залізничних перевезень. *Червоний гірник*. 1957. № 213. С. 3.
16. Мельник О., Балабанов С. Історична енциклопедія Криворіжжя. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. Т. 1. С. 331.
17. Ногін П. Руда йде на магістралі. *Червоний гірник*. 1960. № 167. С. 3.
18. Павленко В. Взяті зобов'язання виконуємо. *Червоний гірник*. 1957. № 198. С. 3.
19. Поліпшуйте якісні вимірники, товариші залізничники! *Червоний гірник*. 1961. № 142. С. 1.
20. Савицький Є. Короткі сигнали. *Червоний гірник*. 1958. № 113. С. 3.
21. Скопа Г. Їх праця приклад для всіх (з досвіду роботи бригад і ударників комуністичної праці Долгінцевського вузла). *Червоний гірник*. 1961. № 169. С. 3.
22. Ткач М. В творчих пошуках. *Червоний гірник*. 1960. № 156. С. 1.
23. Ткач М. За технічний розвиток магістрального промислового транспорту Кривбасу. *Червоний гірник*. 1959. № 154. С. 3.
24. Ткач М. Залізничниці. *Червоний гірник*. 1958. № 48. С. 2.
25. Ткач М. Кожному ешелону – повне навантаження. *Червоний гірник*. 1961. № 17. С. 3.
26. Ткач М. На станції Вечірній Кут в ці дні. *Червоний гірник*. 1957. № 217. С. 1.
27. Ткач М. Поліпшити взаємодію в роботі залізничних станцій і під'їзних колій. *Червоний гірник*. 1958. № 123. С. 3.
28. Шинкарук В. Завчасно підготувати все необхідне. *Червоний гірник*. 1959. № 178. С. 3.
29. Янишев В. Потрібно не 6, а 12 млн. карбованців. *Червоний гірник*. 1958. № 69. С. 2.

Фінічева В.А.,
співробітниця музею історії
навчального закладу;
Криворізький державний педагогічний університет

КРИВОРІЖЖЯ ТА КРИВОРІЗЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ГЛАЗОВОГО (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Ювілейна дата видатної особистості – то привід до переосмислення її життєвого кредо та інтелектуального спадку, а також пізнання раніше не відомих фактів біографії та наробок. Особливі емоції викликають пам'ятні дати, пов'язані з вшануванням земляків, навіть, за умови, що їх зв'язок з малою батьківщиною тривалий час був лише духовний.

Метою даної розвідки є спроба всебічного висвітлення криворізького періоду в житті та творчості П.П. Глазового (1922–2004), ґрунтуючись на оприлюднених біографічних матеріалах [2–5] та спектрі архівних матеріалів, залучених для дослідження даної теми вперше [6–10].

«Серед кар'єрів та копрів дитинство прогуло» – ці автобіографічні рядки Павла Глазового з вірша, що мав особливу присвяту «любим моїм землякам-криворіжцям». Написаний у липні 1988-го року твір «Моя шахта», в авторському виконанні пролунав зі сцени, переповненої бажаними почути майстра гострого слова, актової зали КДПІ в грудні 1992-го року. Тоді, в рік 70-літнього ювілею, відбулося своєрідне повернення Павла Прокоповича до стін Криворізького педагогічного у якості почесного гостя, знаного в Україні та далеко за її межами митця. З великим успіхом пройшли зустрічі Павла Глазового і з шанувальниками його творчості на Миколаївщині: у літературному клубі «Світоч» центральної районної бібліотеки міста Казанка.

Завітав і до рідної Новоскелеватка, де майбутній корифей народився [11].

За причину переїзду родини Глазових з Миколаївщини на Криворіжжя дослідники життя і творчості митця подають конфлікт його батька – Прокопа Глазового з представником місцевого комітету незаможних селян. Край, що став другою батьківщиною, закарбувався в пам'яті Павла Прокоповича як безкрайній степ у залізорудному пилу і зарості розквітлої кульбаби обабіч доріг. Що до цієї квітки, то поет вибудував власну філософію, в якій, свою долю порівнював з біологічним циклом цієї рослини, а свої твори – з її сухоцвітом: «Отак і я прожив на світі, І побіліла голова, І полетіли в світ широкий Мій сміх і думи, і слова» [3].

Перші віршування майбутнього поета, потяг до книжок, втім, як і повага до вчительської праці, пов'язані з першим вчителем, про яких в народі кажуть – «від Бога». На все життя в поетовій пам'яті збереглося його ім'я – Іван Антонович Гуцалюк, а вдячність, у притаманній манері, вилилась у рядки: «Учителю найперший мій! За ласку і науку Я через стільки довгих літ цілую вашу руку».

Саме створений в юнацькій уяві образ ідеального вчителя, що має посеред людей апостольську місію – нести Прометеївське Світло; мріяння й самому, з часом, прислужитися цій великій меті – призвело до рішення здобувати педагогічного фаху. Після успішного навчання та закінчення Новомосковської педагогічної школи, пропрацювавши в одній із сільських шкіл на Дніпропетровщині, у жовтні 1940-го Павло Глазовий був призваний до лав РСЧА, а вже наприкінці листопада після прийняття присяги був зарахованим до курсантського складу школи молодших авіаційних спеціалістів [4].

Вчитуючись у спогади П.П. Глазового як очевидця та учасника подій початку німецько-радянської війни, з'являється болюче відчуття подібності до реалій, що

переживали українці у перші тижні після 24 лютого 2022-го: підступність нападу, численні людські жертви, розгубленість та розпач... «Війна, особливо її перший етап..., багато чого розставила на свої місця. Багато чого поламала і багато чого змінила у свідомості простих людей. В більшості випадків, сподіваюсь, на краще...» [5].

Вистоявши у роки «жирно пофарбовані у темні кольори лихоліттями війни», П. Глазовий у травні 1946-го, повертається на Криворіжжя до батьків, з надією втілити ще довоєнну мрію про вищу педагогічну освіту. Натомість, не до вишу довелось прямувати, а до в райком партії – доводити, що його батько не міг бути зрадником Вітчизни: той отримав 10 років таборів «за пособництво німецьким окупантам», бо німці примусили працювати на ваговій і вести облік завантаженої руди як чи не єдиного із письменних мужиків, що залишився в окупації. Зрозуміло, що окрім прозорих натяків накликати біду й на себе, бо для чогось гіршого на заваді стали бойові заслуги, фронтовику Глазовому не вдалося досягти.

За таких невтішних обставин, але з розуміння, що треба налагоджувати мирне життя, Павло Глазовий стає студентом Криворізького педагогічного інституту, а саме українського відділення мовно-літературного факультету. Біограф Г. Кужільний подає той факт, що перша, хто зустрілась П. Глазовому, коли він прийшов з документами до КПІ, була декан саме філологічного факультету – «доволі інтелігентно і зі смаком приодягнена дама років сорока» [2]. На той час Криворізький педінститут розташовувався в приміщенні школи №23, а виконуючою обов'язки декана мовно-літературного факультету, згідно архівних даних, була М.Г. Найдьонова.

В складних умовах повоєнному студентству доводилось опановувати ази педагогічного фаху: «...Як тільки важко було цим молодим людям учитися: гуляли

протяги в коридорах, в аудиторіях частина вікон забита фанерою, радіатори ледь-ледь тепліли, світло в аудиторіях періодично гасло, меблів не вистачало, тому інколи стоячи доводилось слухати лекції...» [1, с.56]. Після навчальних занять колективи викладачів та студентів працюють на відбудові навчального приміщення, ремонтують меблі, обладнують студентський гуртожиток та їдальню тощо.

Не виключено, що саме скрутне матеріальне становище змусило студента Глазового поєднувати навчання з роботою. Можливо, що і кадровий дефіцит повоєнних років зумовив призначення П. Глазового секретарем факультету у перші дні його навчання в інституті, а через півроку – на посаду старшого лаборанта однієї із факультетських кафедр [6, 8].

Продовжуючи традицію успішного навчання в педагогічній школі та авіашколі, вже за результатами першого семестру студенту 1 курсу мовно-літературного факультету (українське відділення) була призначена підвищена стипендія [7]. Це було передбачувано, бо ще на вступних іспитах, складених П.Глазовим доволі успішно, екзаменатори були приємно здивовані: «Як так – людина з фронту і такі глибокі знання дисциплін?!» [2].

Незважаючи на складні умови навчання у повоєнні роки, студентське життя в КПІ, зокрема і на мовно-літературному факультеті було цікавим і змістовним. Кафедрою української літератури було створено літературну студію, яка об'єднувала творчо обдаровану молодь. На цих заняттях юнаки й дівчата читали свої поезії, оповідання, рецензії, критичні розвідки, окремі з яких друкувалися на сторінках «Червоного гірника» та у факультетській стіннівки «Філолог». Саме в цій літературній студії почав читати свої гуморески студент Павло Глазовий, які, згодом, з'явилися і на сторінках журналу «Перець». П.П. Глазовий закінчив II курс у

Криворізькому педінституті, а потім перевівся на III курс філологічного факультету Київського державного педінституту ім. М. Горького... [1, с.56].

Історія літературних прагнень П. Глазового часів навчання в Криворізькому педінституті в життєписі, оприлюдненому біографом митця, доповнюються певними вагомими подробицями. Написані твори – «свої мініатюрки» – молодий літератор читав в аудиторіях в перервах між лекціями однокурсникам, які таку творчість сприймали, як-то кажуть, на «ура». Та знайшлися і такі «доброзичливі» однокашники, що про гумор Глазового доповіли начальнику особливого відділу інституту, а той – відреагувавши «на сигнал» – завів на гострослова папку з компроматом. І все могло закінчитися дуже сумно, а то й трагічно – та, дослухавшись численних порад знайомих з його творчістю, П. Глазовий надіслав кілька своїх віршів до «Перця». Подальший розвиток подій був неочікуваним: через місяць прийшов на адресу директорату офіційний лист від журналу «Перець» за підписом самого Остапа Вишні (Павла Михайловича Губенка – авт.) з клопотанням посприяти переведенню студента Глазового до Київського педагогічного інституту для подальшого навчання.

Зв'язку з малою батьківщиною після переїзду до Києва наш видатний земляк не втрачав: до відвідин батьків та численних родичів, згодом, додалися й творчі виступи. В очікуванні приїзду П.П. Глазового до КДПІ, багато хто мав можливість заглибитись у розмаїття творчого доробку видатного земляка. На пошану його поважного ювілею наприкінці листопаду 1992-го в навчальному закладі був оголошений конкурс на кращу ілюстрацію твору П. Глазового. Організатори конкурсу, уникаючи жанрового обмеження, запропонували учасникам на вибір гумористичний або сатиричний малюнок і, як варіант, дружній шарж [9]. Вже на початку

грудня були підбиті підсумки конкурсу, які виявили найбільшу активність, що є природнім, враховуючи специфіку змагання, викладачів та студентів художньо-графічного факультету (ХГФ). Перше місце було присуджено В.В. Мішуровському за роботи «Вередливий гість», «Невмируще діло» та «Кухлик». Друге та третє місце посіли роботи студенток ХГФ: 1-курсниці Загребіної Оксани та 2-курсниці Черепанової Наталі відповідно [10]. Організаторами конкурсу були передбачені грошові премії переможцям, але, на думку автора, найбільшою винагородою для них було те, що їх оглянув особисто автор ілюстрованих творів – Павло Глазовий.

Отже, Криворіжжя та Криворізький педагогічний – це місце, де П.П. Глазовий пережив два, важливих для становлення літератора, відчування: відчуття потягу до віршування та відчуття захоплення від зацікавленого сприйняття результатів власної творчості. В свою чергу, ми – земляки митця – маємо, з вдячністю, зберігати пам'ять про людей, які в своїй творчості увічнили самотній криворізький край.

ЛІТЕРАТУРА та ДЖЕРЕЛА:

1. 70 років Криворізькому державному педагогічному університету, Кривий Ріг, 2000.
2. Кужільний Г.Я. Нотатки до біографічних роздумів Павла Глазового. *Персонал Плюс*. №15 (420) 14-20 квітня 2011 р.
3. Кужільний Г.Я. Епілог до сміху. *Персонал Плюс*. №6 (411). С. 9–15.
4. Кужільний Г.Я. Епілог до сміху. *Персонал Плюс*. №8 (413).
5. Кужільний Г.Я. Епілог до сміху. *Персонал Плюс*. №9 (414). С. 2–8.

6. Витяг з наказу по Криворізькому державному педагогічному інституту за №3 від 05.09.1946 р. Фонди музею історії КДПУ: Кадровий склад та контингент студентів. 1944-1950, б/н
7. Наказ по Криворізькому державному педагогічному інституту за №102 від 20.02.1947 р. Архів Криворізького державного педагогічного університету: Накази по Криворізькому педагогічному інституті: січень-грудень 1947 р..
8. Витяг з наказу по Криворізькому державному педагогічному інституту за №121 (п.6) від 03 квітня 1947 р. Фонди музею історії КДПУ: Кадровий склад та контингент студентів. 1944-1950, б/н.
9. Наказ по Криворізькому державному педагогічному інституту «Про проведення конкурсу малюнку за творами П.П. Глазового» за №78-о від 26 листопада 1992 р. Архів Криворізького державного педагогічного університету: Накази по Криворізькому педагогічному інституті: 1992 рік.
10. Наказ по Криворізькому державному педагогічному інституту за №80-о від 04 грудня 1992 р. Архів Криворізького державного педагогічного університету: Накази по Криворізькому педагогічному інституті: 1992 рік.
11. Серединський О.В. До 90-річчя від дня народження П.П. Глазового, поета-гумориста, уродженця с. Новоскелеватка Казанківського району Миколаївської області <http://mk.archives.gov.ua/pubonsite/313-do-90-richa-narodzhenia-glazovogo.html>

Ярошевич А. О.,
завідувачка філіалу
«Музей-квартира художника Г.І.Синиці»;
КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР

АВТОПОРТРЕТ У РЕАЛІСТИЧНИХ І МОНУМЕНТАЛЬНО- ДЕКОРАТИВНИХ РОБОТАХ ГРИГОРІЯ СИНИЦІ

Автопортрет є найбільш ефективною формою самовираження митця як особистості. В ньому з одного боку виявляється у повній мірі діалектика внутрішнього стану творчої особистості, а з іншого віддзеркалюються особливості життя на конкретному його відтинку та відповідно до історичних подій на той час [2, с. 20]. Це образ автора-митця створений ним самим. Це своєрідний пам'ятник, спроба увічнення зовнішніх рис і душевних якостей та протистояння смерті [3, с. 111], що стає особливо актуальним у найскладніші часи історії.

Метою публікації є визначення особливостей розвитку жанру автопортрета у мистецтві учня бойчукістів, відомого своєю стійкою національною та громадською позицією художника, що більш ніж 25 років жив і працював у м. Кривий Ріг – Григорія Івановича Синиці (1908-1996). Відповідно до мети поставлено наступні завдання: розглянути особливості відображення себе у художніх образах у різних образотворчих мистецьких видах, виявити співвідношення еволюційних змін автопортрета відповідно до розвитку мистецтва художника протягом його творчого життя в цілому.

У творчості Григорія Синиці жанр автопортрету пройшов еволюційні зміни відповідно до трансформації його мистецтва загалом. Автопортрет цього митця також має зв'язок із історичним та соціокультурним станом в Україні радянській та незалежній. Він змінився від реалізму до декоративних рішень і національної традиції. Майстер писав як автопортрети-етюди, так і композиційні автопортрети [1, с. 130]. Його творчість у цьому жанрі тісно пов'язана з Києвом та Кривим Рогом – двома містами, де художник мав домівки, та які відіграли важливу роль у його житті. Живучи вже у Кривому Розі, з кінця 1960-х рр. київські мотиви постійно з'являлись у творах майстра і, серед іншого, в автопортретах.

Загалом в автопортреті митець працював у живописі та графіці, станковому та монументально-декоративному мистецтві, створював олійні, темперні, вугільні твори і флоромозаїки. Стосовно композиції і формату це різноманітні роботи, проте переважають вертикальні картини. Частіше автор тяжів до композиції наближеної до центральносиметричної відносно вертикальної вісі. Він зображав себе протягом життя постійно і до останніх його років. Це автопортрети на повний зріст, поколінні, поясні, погрудні, поплічні.

У ранній творчості Григорія Синиці переважають станкові малоформатні автопортрети-етюди. Це чиста форма портрета з невизначеним тлом. Вони були створені художником у Києві у роки Другої світової війни. Невеликого формату автопортрети воєнних років (1941-1943)

концентрують увагу автора на собі, на власних переживаннях і відчуттях, страхах, очікуваннях, мріях...

Вони камерні, інтимні та віддзеркалюють думки і настрої людини воєнного часу, чоловіка-інваліда, що жив тоді на околиці столиці України, на Куренівці, де нацисти у Бабиному Яру масово знищували єврейське і не лише єврейське населення міста. Ці поплічні та погрудні твори суто реалістичні. Одним з найвиразніших

з них є «Автопортрет. Я в роки окупації» 1942 року.

Зображаючи себе, Григорій Синиця не обмежувався лише відображенням власної зовнішності та постаті. Він існував у контексті загальнокультурних роздумів. Вів діалог із іншими авторами. Так у творі під назвою «Автопортрет. Над Дніпром», що є сюжетною картиною, у котру вписаний портрет автора, та який також належить до періоду реалізму, митець явно апелює до композицій та ідеї дуже схожої до загальновідомого портрета-картини Михайла Божого «Думи мої, думи» 1959-1960 рр., де зображено поета Тараса Шевченка. Варто зауважити, що пензлю Божого належить не один схожий

портрет українського видатного культурного діяча. Складно визначити датування зазначеного автопортрета Григорія Синиці. Зважаючи на образ немолодої, але ще не сивої людини та реалістичну манеру, це можуть бути як 1950-ті, так і початок 1960-х років. Автор зобразив себе на березі Дніпра так само, як Михайло Божий представив Тараса Шевченка у власних портретах. Горда постать художника стоїть на березі, споглядаючи у далечінь, стоїть проти вітру. Образ потужний, не деталізований, проте дуже впізнаваний. Навіть поза і манера стояти людини-інваліда з хворою ногою читається явно. Митець тримає етюдник. Впевнено дивиться вгору. Його майже силуетна фігура переходить і єднається зі скелею-кручею, на краю якої стоїть.

1960-ті роки у творчості художника є періодом відмови від чистого реалізму. Вони пов'язані з монументальною і декоративною творчістю на міцній національній основі. В цей час змінюється й автопортрет, що набуває, поза іншим, чітких як змістових, так і формальних українських традиційних ознак. Виразними автопортретами у складі сюжетної картини, в яких автор явно відійшов від реалістичної манери, є аналогічні за композицією та образним наповненням живописний твір і флоромозаїка Григорія Синиці середини 1970-х років. Відтак над автопортретом художник працював і у межах сюжетної картини. У цих пізніх двох творах у живописній вертикальній видовженій композиції, він зображає себе на тлі безкрайнього пейзажу з високим небом із декоративними різнокольоровими хмарами, що по спіралі линуть угору. Небо єднає у собі відтінки білого, блакитного, жовтого,

вохри, синього та червоного. У центрі високого простору біла хмарина у формі кола організує центр композиції. До неї летять чотири лелеки, що прямують до міста. Художник стоїть перед усім цим спиною до глядача, спирається на милиці з етюдником через плече. Перед ним річка-Дніпро, а на тому березі – білокам'яний Київ. Фігура митця незначна по відношенню до площини твору, але при цьому особистість майстра повністю впізнана. Постаць чоловіка, котрий

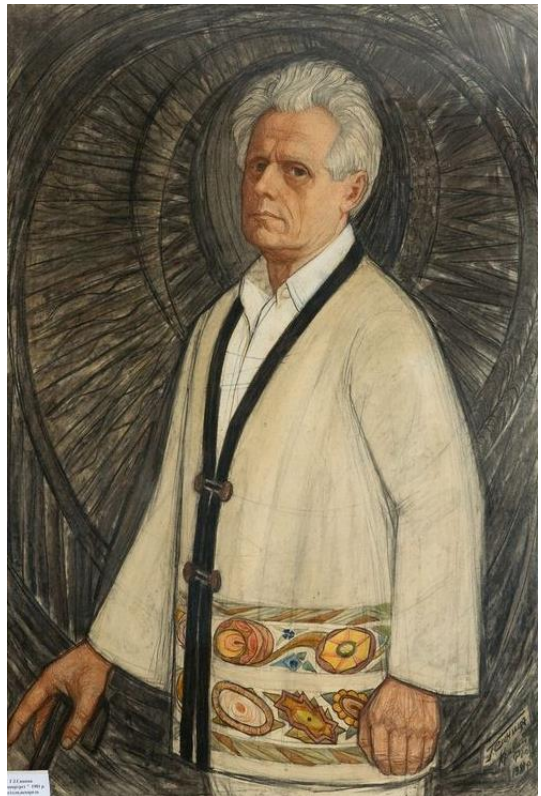
зупинився і спирається на милиці з етюдником, споглядаючи світ перед собою, – це безперечно образ автора твору, що в автопортреті філософськи осмислює своє життя з висоти прожитих років. Ця картина є психологічним твором, у якому сконцентрована увага на внутрішньому самовідчутті художника. Схожа композиція існує не лише у живописному варіанті, але й виконана у авторській техніці флоромозаїки («Автопортрет», 1976 рік). Мозаїка майже повністю повторює образи та композицію живописного портрета. Певні відмінності спостерігаються у колориті. Також тут під ногами художника розквітли вигадані квіти, котрих немає у живописному варіанті, а

кількість птахів у небі не випадково зменшилась із чотирьох до трьох.

Згадана флоромозаїка – не єдиний автопортрет у цій техніці у творчому спадку Григорія Синиці. Виразним і динамічним твором є флоромозаїка «Зупиніться роки», 1976 року, котра є твором-роздумом немолодого автора про плинність життя. Образ художника, зображеного у профіль, у національному строї з піднятою рукою ніби звертається до трійки коней, що стрімко проносяться повз на другому плані.

Кожен автопортрет майстра це самоаналіз, вираження особистого переживання на різних етапах життя і творчості.

В одному з останніх зображень себе митець вбраний в одяг з елементами національного строю. Для цього портрета він обрав умовне синє тло. Повністю сивий старий чоловік на схилі літ дивиться у бік повз глядача. Голова припіднята. У руках – ціпок. Образ автопортрету є впізнаваним, проте у творі вже не відчувається характерна для майстра тверда рука.

Художник працював над автопортретом не тільки у живописних техніках. Дуже виразним є вирішений лінійно ахроматичний портрет 1969 року створений у Кривому Розі. На відміну від більшості творів цього жанру митця у даному випадку з площини твору на глядача автор дивиться чітко прямо. Його обличчя суворе, виконане широкою виразною лінією. Серед автопортретів криворізького періоду безперечно варта уваги композиція 1981 року. Це значний за розміром графічний портрет виконаний у змішаній техніці з застосуванням вугілля та акварелі. За рахунок останньої майстер ввів у картину колір, що додає їй особливої виразності. Постаць художника вирішена хроматично, проте колорит є стриманим теплим. Тло, котре побудоване на основі динамічної спіралі, залишилось чорно-білим.

Автопортрет у творчості Григорія Синиці – це майже автобіографія, відображення себе, свого внутрішнього світу, сприйняття і ставлення до життя протягом приблизно 50 років. У цьому жанрі розкриваються надії, сподівання, мрії, думки, страхи та переживання, ідеали та цінності автора. Автопортрет зазнав еволюційних змін відповідно до розвитку мистецтва художника в цілому – реалістичні образи поступились монументально-декоративним площинним формам, а зосередженість на власній зовнішності змінили філософські роздуми. З роками він також набув яскравих національних ознак. Проте, незважаючи ні на що, автор у зображеннях самого себе на кожному етапі життя і творчості йшов до створення

максимальної впізнаваності у загальному образі, обличчі, постаті.

ЛІТЕРАТУРА та ДЖЕРЕЛА:

1. Корж-Радько Л. Компаративний аналіз портретного живопису в українському мистецтві кінця ХІХ-ХХ ст. *Дизайн освіта в Україні: перспективи розвитку*. 2013. № 3. С. 130-134.
2. Орловская Е. Живописный автопортрет в изобразительном искусстве Алтая второй половины ХХ в. *Известия Алтайского государственного университета*. 2006. № 4. С. 20-24.
3. Успенський В. Основні смисли портрета як артефакту культури. *Психологія мистецтва*. 2011. № 3. С. 110-118.

Нікитенко М. П.,
науковий співробітник;
КЗК «Міський історико-краєзнавчий музей» КМР

**З ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОТИЕПІДЕМІЧНИХ ЗАХОДІВ
У КРИВОМУ РОЗІ
(НА ПРИКЛАДІ БОРОТЬБИ З ВІРУСОМ «ЙОГАННЕСБУРГ»
ВЗИМКУ 1995-1996 РР.)**

Етапи розвитку вірусної хвороби стають відомими широкому загалу у короткий термін завдяки роботі журналістів, які інтерв'юють медичних фахівців. Уповноважені представники влади також через ЗМІ інформують про вжиті заходи з запобігання розповсюдження інфекції серед населення. Дані щодо спалаху невідомого вірусу у середині 90-х рр. ХХ ст. та боротьбу із ним неодноразово публікувались тоді у місцевій пресі, але не згадувались на початку пандемії коронавірусу в 2020 р. Кривий Ріг увійшов в пандемію спричинену коронавірусом з вже існуючим досвідом взаємодії лікарів та органів місцевої влади, що відображений на шпальтах періодичний видань, який може стати в нагоді з урахуванням сучасних реалій.

Мета – висвітлити комплекс протиепідемічних заходів, націлених на боротьбу з вірусом «Йоганнесбург» у Кривому Розі в 1995-1996 рр.

Джерельною базою були обрані матеріали з фондів міського історико-краєзнавчого музею: публікації у газеті «Червоний гірник».

На початку грудня 1995 р. в Україні з'явився новий варіант вірусу грипу «А», увійшовши в історію медицини як вірус «Йоганнесбург». Після взаємодії зі «старим» вірусом «Б», що циркулював протягом року у всьому світі, «новий» став особливо небезпечним для дітей. Спалах почався у Харкові [11, с. 1], потім вірус виявили у Запоріжжі і Дніпропетровську (з 2016 р. м. Дніпро). Епідемія швидко охопила всю країну, просуваючись зі сходу на захід. Недуга починалась з різкого підвищення температури, виникнення сильного головного болю, появи слабкості. Перебіг хвороби часто був тяжкий, з яскраво вираженою інтоксикацією організму. Медики попереджали про трагічні наслідки у разі ігнорування призначеного лікувальним курсом прийому медикаментів [10, с. 1]. Враховуючи агресивність вірусу грипу «А», фахівці очікували результатів його взаємодії з іншими вірусами у проявах таких захворювань, як грипозні пневмонії, грипозні бронхіти, гайморити, та ускладнення в роботі серцево-судинної системи [3, с. 4].

При Міністерстві охорони здоров'я було створено центр боротьби з грипом, до якого щодобово надходила інформація про розповсюдження інфекції. Після обробки даних визначались особливо небезпечні регіони, координувались епідемічні заходи, яких вимагала ситуація [10, с. 1].

При Криворізькому міськвиконкомі запрацювала надзвичайна протиепідемічна комісія, яку очолила С.Стрелкова, заступник голови міськвиконкому [6, с. 1]. Прийнята спеціальна постанова «Про введення протигрипозних заходів у Кривому Розі» містила перелік

конкретних завдань, що були поставлені перед оперативно створеними районними надзвичайними протиепідемічними комісіями. Так, протигрипозний режим, запроваджений з 11.12.1995 р. у закладах культури та спорту на період активізації епідемії, передбачав заборону проведення усіх передноворічних культурно-масових заходів, та призупиняв на два тижні навчальний процес в окремих класах загальноосвітніх шкіл, якщо кількість хворих складатиме 30 відсотків від учнівського колективу. На базі міських лікарень №№ 2, 11, у дитячій лікарні № 4 організовувались додаткові ліжко-місця. У поліклініках подовжили термін прийому хворих до 20 години тощо [11, с. 1].

Вірус інтенсивно розповсюджувався серед учнів шкільних закладів внаслідок переохолодження школярів у міському транспорті та контактів між ними. Серед захворілих на грип та інші вірусні інфекції 70 відсотків склали діти шкільного віку. Надзвичайна міська протиепідемічна комісія пішла на вимушений захід – своєю спеціальною постановою вирішила припинити заняття у загальноосвітніх школах, ліцейх, гімназіях з 18 грудня 1995 р. [6, с. 1]. За умови стабільного епідемічного стану у дитячих садках дозволили проводити ранкові новорічні свята, але без присутності батьків [10, с. 1].

За твердженням фахівців, зокрема Р.Титової, завідувача епідеміологічним відділом міськсанепідемстанції у 1990-х рр., секретаря міської надзвичайної протиепідемічної комісії, подібна інтенсивність епідемії грипу не спостерігалась протягом останніх десяти років, починаючи з 1986 р. [10, с. 1].

За словами А.Василенко, головного педіатра міського відділу охорони здоров'я у 1980-х рр., в країні четверта частина від загальної кількості лікарняних видавалась по догляду за хворими дітьми в 1986 р. [1, с. 3]. За повідомленням А.Вілько, завідувача епідеміологічним відділом міськсанепідемстанції у 1980-х рр., виявлено низку причин, що сприяли виникненню трьох епідемій грипу у 1988 р. Однією з них вважали формалізм лікарів, які відмовляли у видачі листків непрацездатності пацієнтам за відсутністю підвищеної температури. Другою причиною називали невідповідні умови роботи на виробництві: слабка вентиляція, проблемне опалення тощо. Третю причину пов'язували з роботою міського транспорту: недотримання графіків на маршрутах, що викликало скупченість людей на зупинках та у середині тролейбусів, автобусів, трамваїв, працюючих без обігріву в холодну пору року [2, с. 3].

На початку епідемії в лютому 1989 р. було розроблено та втілено в життя цілий комплекс профілактично-лікувальних заходів. Впроваджене щеплення проти грипу охопило понад 400 тисяч мешканців Кривого Рогу віком від 3-х до 55 років. Для прийому та обстеження хворих на грип майже у всіх поліклініках міста організували спеціальні бокси [2, с. 3].

Рекомендації щодо запобігання захворюванню на грип кардинально не видозмінювались в 1990-ті рр., лише доповнювались новими уточненнями: ранкова зарядка, загартовування організму, дотримання правил особистої гігієни, раціональне харчування, обов'язкове вживання комплексних вітамінів, промивання носу та горла підсоленою

водою, уникнення великих скупчень людей (ринки, автовокзали, кінотеатри тощо). Основним правилом на роботі та вдома вважалось обов'язкове провітрювання приміщення, не менше, як три рази на день. У випадку спілкування з хворими заборонялось користуватися тими ж самими предметами домашнього вжитку, радили їх частіше дезінфікувати спеціальним розчином 1-2% хлорного вапна, посуд попередньо обдавати крутим окропом, носити чотирьохшарову марлеву пов'язку, провітрювати та робити вологе прибирання кімнати. Закликали консультиватись з лікарем щодо вживання будь-яких медичних препаратів, зокрема, антибіотиків. Особливі вимоги стосувались життєдіяльності дітей: обмежити поїздки у транспорті, частіше проводити час на свіжому повітрі, відмовитись від контактів із хворими людьми [2, с. 3; 3, с. 4; 4, с. 4].

У першу декаду грудня 1995 р. кількість хворих по місту складала понад 6000 осіб, у третю – 28000. Вірус «Йоганнесбург» вразив близько дев'яти мільйонів жителів України. Центр по боротьбі з грипом при Міністерстві охорони здоров'я спрогнозував, що спалах епідемії триватиме до середини січня 1996 р., грипом перехворіє майже кожен п'ятий громадянин – а це 20% всього населення України. Подібна епідемічна ситуація була характерною і для країн СНД [10, с. 1].

Аптеки в середньому були забезпечені медикаментами на 60%, незважаючи на брак фінансування і чималу заборгованість міських лікарень Криворізькому державному комунальному підприємству «Фармація». Протигрипозні медпрепарати завозились у аптечні мережі міста з київських та

дніпропетровських фармацевтичних заводів-постачальників для забезпечення потреб городян, які від грипу скуповували все підряд [9, с. 1].

На початку січня 1996 р. інтенсивність епідемії зменшилась по всій країні, кількість хворих дітей у Кривому Розі станом на 1 січня складала 36 тисяч [5, с. 1]. Усі протигрипозні заходи були скасовані 19 січня, тривалі зимові канікули закінчились, розпочалось навчання у школах, гімназіях та ліцеях міста. Відсоток хворих на грип знизився до звичайного рівня: 400-500 випадків на місяць [8, с. 1].

Впродовж 1996 р. за умов гострого дефіциту бюджетних асигнувань виконком міськради закупив медикаменти на 735 тисяч гривень. У криворізьких медичних закладах проведено близько 400 тисяч щеплень проти дифтерії та 26,5 тисяч проти поліомієліту серед дітей [7, с. 1].

Комплекс протиепідемічних заходів, спрямованих на подолання вірусу «Йоганнесбург» у Кривому Розі всередині 90-х рр. ХХ ст., завершився позитивним результатом завдяки злагодженій роботі лікарів та органів влади. Надавалось кваліфіковане медичне обслуговування, було запроваджено протигрипозний режим у закладах освіти та культури з 11.12.1995 р. по 18.01.1996 р. (посилення режиму з 18.12.1995 р.), виконком міськради здійснював закупівлю необхідних лікарських препаратів. Водночас, щеплення проти грипу, зумовленого невідомим до того часу населенню України вірусом типу «Йоганнесбург», не проводилось. Спалах дифтерії спонукав небайдужих до свого здоров'я громадян вакцинуватись тричі, що сприяло зміцненню імунітету.

Інформація щодо смертельних випадків від грипу, спричиненого вірусом «Йоганнесбург», у Кривому Розі не виявлена.

ЛІТЕРАТУРА та ДЖЕРЕЛА:

1. Василенко А. Профілактика простудних захворювань у дітей. *Червоний гірник*. 1986. № 231 (3 грудня). С. 3.
2. Вілько А. Грип: на порозі епідемія. *Червоний гірник*. 1989. № 27 (8 лютого). С. 3.
3. Вітальєв В. Азбука здоров'я. Як уберегтись від грипу. *Червоний гірник*. 1995. № 147 (19 грудня). С. 4.
4. Вітальєв В. Медики застерігають. З грипом не жартуйте. *Червоний гірник*. 1995. № 148 (21 грудня). С. 4.
5. Грип відступає. *Червоний гірник*. 1996. № 2 (6 січня). С. 1.
6. Епідемія грипу. Заняття відмінюються. *Червоний гірник*. 1995. № 147 (19 грудня). С. 1.
7. Любоненко Ю. Кривбас повинен вистояти. *Червоний гірник*. 1996. № 156 (31 грудня). С. 1.
8. Ткачук В. Грип відступає, та наступає жовтуха. *Червоний гірник*. 1996. № 18 (10 лютого). С. 1.
9. Ткачук В. Ліки від грипу із столиці. *Червоний гірник*. 1995. № 149 (23 грудня). С. 1.
10. Ткачук В. Нові атаки вірусу «Йоганнесбург». *Червоний гірник*. 1995. № 151 (28 грудня). С. 1.
11. Ткачук В. У місті – вірус «Йоганнесбург». *Червоний гірник*. 1995. № 145 (14 грудня). С. 1.

ПРО ДЕЯКІ З НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ГО «ЛИЦАРСЬКИЙ ОРДЕН ПРАВОСЛАВНИХ КОЗАКІВ імені ІВАНА СІРКА»

Упродовж століть козаки були наймогутнішою військово-оборонною і духовною силою, яка звитязно боролася із загарбницькою політикою сусідніх держав. Протягом кількох століть українські козаки стерегли кордони, воювали, захищаючи не лише власні інтереси, а й інтереси інших країн: козацькі загони були бажаною підмогою і у польському, і у французькому війську. У ХХІ столітті і, особливо, у воєнних реаліях сьогодення надзвичайно цінним є діяльність як окремих людей, так і організацій по збереженню традицій, символів, звичаїв козаків. Однією з таких організацій є Українське Реєстрове Козацтво, а зокрема, ГО «Лицарський орден православних козаків імені Івана Сірка».

Мета нашої розвідки – дослідити сутність та цілі діяльності ГО «Лицарський орден православних козаків імені Івана Сірка», їх світоглядну місію для підростаючого покоління українців. Інформативною базою публікації стали спостереження та враження автора як безпосереднього учасника описаних нижче подій.

Організація виникла 29 березня 2002 року. Метою діяльності Українського Реєстрового Козацтва є сприяння розбудові України як суверенної, самостійної та незалежної, демократичної та правової держави з козацькою моделлю

демократії, яка гармонійно поєднує вольності і свободи людини з дисципліною та порядком у державі [1, с. 2-6].

Козаки ордену Івана Сірка проводять багато часу зі своїми підопічними. Активними учасниками козацьких свят є учні КЗШ №123. Рої цього навчального закладу – «Краяни» та «Залізні вовки» 15 травня 2021 р. в парку Будівельників Металургійного району стали учасниками відкриття пам'ятника отаману Холодного Яру Костю Пестушку (Степовому-Блакитному). У церемонії брали участь представники місцевого і регіонального козацтва, представники Металургійної райради, члени Асоціації учасників АТО/ООС та військовослужбовці 17-ї окремої танкової бригади. Разом з козаками, військовими та курсантами джури пройшли урочистою ходою, віддаючи честь героїчному отаману Костю Пестушку.

В сучасних умовах життя, коли на сході України тривають воєнні дії, козаки ордену імені Івана Сірка не стоять осторонь, а активно надають підтримку наших воєнних, до чого й долучають шкільні козацькі класи. Існують волонтерські загони, які збирають речі для зони ООС, плетуть маскувальні сітки, а також пишуть листи підтримки та малюють малюнки.

В рамках волонтерської допомоги нашим захисникам на сході країни, джурами та учнями 123-ої КЗШ було зібрано засоби особистої гігієни та продукти харчування для воїнів які знаходяться в зоні ООС.

Новаки рою «Козачата» намалювали листівки привітання нашим любим Захисникам, які разом з

волонтерської допомогою були відправлені на передову. Це лише один з численних масових заходів, що відбувалися як на базі закладу освіти, так і на теренах Центрально-Міського району, організаторами та учасниками якого стали джури КЗШ № 123 з нагоди святкування Дня Козацтва в 2021 році.

Надалі юні козаки рою «Залізні вовки», разом з представниками інших шкіл, взяли участь у районних змаганнях з військово-прикладних дисциплін. Козаки ордену Івана Сірка також були присутні на святі та показували учням свою майстерність, поділились цікавими історіями з життя. Учасники змагань перетягували канат, віджимались, підтягувались, штовхали гирі і не тільки. Найспортивніші учні шкіл Центрально-Міського району змогли перевірити свою фізичну підготовку та приміряти на себе роль справжніх військових.

Разом з джурами роїв «Козачата», «Краєни» відвідали 17-ту криворізьку танкову бригаду, де мали можливість ознайомитися з побутом та місцем перебування наших захисників.

Сучасні козаки не забувають і про українські пісні, які були пронесені через покоління та характеризують Україну краще, ніж будь-які інші символи, адже звучать рідною мовою. Не випадково 14 жовтня 2021 р. у Кривому Розі відбувся ІV Всеукраїнський фестиваль козацької пісні, адже Кривий Ріг – це споконвіку козацький край. За легендою наше місто заснував козак Ріг. Завдяки гетьману Калнишевському закладено Поштову станцію, з якої в подальшому розвинулось місто. На цих землях розташовувалися шість із восьми

запорізьких січей. Ми зберігаємо вітчизняну історію та козацький епос, що дійшов до нас, в тому числі, у вигляді козацьких пісень. Фестиваль, започаткований 2017-го року, об'єднав 60 аматорських хорових та вокальних колективів з Кривого Рогу, Дніпропетровщини та Кіровоградщини, з загальною кількістю учасників – понад тисяча, віком від 10 до 80 років.

Лицарський орден православних козаків імені Івана Сірка – це люди, які виховують підростаюче покоління патріотами своєї держави, навчають козацьким традиціям, бойовому мистецтву та культурі. Їх гасло «До міцної держави та добробуту народу України – через духовність і патріотизм кожної людини».

ЛІТЕРАТУРА та ДЖЕРЕЛА :

1. Статут Всеукраїнської Громадської Організації «Українське реєстрове козацтво» (УРК) (Нова редакція). Київ, 2016.
URL: <http://www.kozatstvo.net.ua/ua/documents/statut.pdf>